

JĘZYK (2232) *sb m*

sg N język (428). ◇ *G* języka (440), języku (42); -u *MetrKor*, *RejKupSekl* (2); -a : -u *FalZioł* (28 : 28), *KrowObr* (1 : 1), *Mącz* (24 : 10). ◇ *D* językowi (21), języku (2); -u *BielKron* 337v; -owi:-u *RejPos* (1 : 1; 249v). ◇ *A* język (320). ◇ *I* języki(e)m (410). ◇ *L* języku (159). ◇ *V* języku (2). ◇ *pl N* języki (56), językowie [nie w podstawowym znaczeniu wyrazu] (2); -owie *OpecŻyw*; -i : -owie *RejAp* (1 : 1). ◇ *G* języków (137); -ów (13), -ow (1), -(o)w (123); -ów: -ow *SienLek* (2 : 1). ◇ *D* język(o)m (10). ◇ *A* języki (91). ◇ *I* języki (60), językami (24), językoma (1) *TarDuch* C5v; -i (2), *OpecŻyw* (3), *PatKaz III*, *FalZioł* (5), *WróbŻółt*, *RejPs* (2), *RejJóz*, *KromRozm I* (2), *MurzHist* (2), *LubPs* (3), *GroicPorz*, *KrowObr*, *BibRadz*, *BielKron* (2), *RejAp* (2), *GórnDworz*, *RejPos* (9), *RejZwierc*, *RejPosWstaw*, *CzechRozm* (5), *SkarJedn*, *KochPs*, *SkarŻyw*, *ArtKanc*, *PaxLiz*; -ami *Calep*, *SiebRozmyśl*, *SkarKaz*, *SkarKazSej*; -i : -ami *Leop* (2 : 2), *BudNT* (1 : 3), *LatHar* (1 : 3), *WujNT* (5 : 12). ◇ *L* językach (19), językoch (7); -ach *WróbŻółt*, *OrzRozm*, *GórnDworz* (2), *WujJud*, *WujJudConf*, *BiałKaz* (2), *StryjWjaz*, *SkarJedn* (2), *CzechEp*, *ReszPrz*, *LatHar*, *WujNT* (3), *SkarKaz*, *SkarKazSej*; -och *TarDuch*, *KromRozm I*, *KromRozm III* (2), *RejPos*, *RejZwierc*, *BudBib*; ~ -ach (13), -ach (5), -(a)ch (1); -äch *GórnDworz* (2), *WujJud*, *StryjWjaz*; -ach : -äch *SkarJedn* (1 : 1). ◇ *V* języki (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *anat.* Silnie umięśniony organ u podstawy jamy ustnej, pomaga w spożywaniu pokarmów, u ludzi główny narząd mowy; *lingua Murm*, *Mymer*¹, *Calep*, *Cn* (836) : A przyłędzły [Ezop] do rzeźników/ Nákupił świnich językow. Ná obiad wżyſtſki przyprawił/ Iedny vpiekł/ drugie zwárzył *BierEz* C4v, D [5 r.], Dv [5 r.], F4v, I4 [2 r.]; bo iuz był wſłędy vcirpiál/ wyiáwſſy ięzyk/ vſta ij nozdrzé. *OpecŻyw* 150, 150; *Murm* 54, 101; *Mymer*¹ 22v; IEft ptak biały y czarny przyrodzenia ciepłego, ięzyk ma ſzyroki/ kthorim thez y człowiecze ſłowa wytwarza *FalZioł* IV 26a; Bywaią rany w działłach/ w ięzyku: gdy ſie tą ſłona/ oſtra wilkość pułci na ty mieſtca. *FalZioł* V 8v, I 18a, 25d, 63c, 140d, II 9b (35); Pięć zewnętrzyneh [zmyślów], widzenie w oczu, ſłuch w wſzu, wonianie w noſie, ſmakowanie w ięzyku, dotikanie po wſzitkim cíele. *GlabGad* A5v; CZemu ięzyk ma w ſobie pori, to ieſt dziurkowati ieſt wſzytek á rzadki, więcey niſli inſze mięſo. *GlabGad* C4v, C4v [4 r.], C5 [3 r.], C5v [4 r.], C6, C6v (27); *MiechGlab* 48; *KłosAlg* A3v; *MurzNT Luc* 16/24; Śmierć y żywot zależą/ ná twoim ięzyku/ Vmieyże go powſciągáć/ zdrowie tve ná łyku. *BielKom* C, C7v; *GliczKsiąż* K7; *LubPs* F2, dd6, ee; tákową muchę wypił/ która mu do ięzyká przyłnęła/ y od żadnego lekarzá niemogła być oderwana y odięta. *KrowObr* 39; *Leop Iob* 29/10, *Is* 41/17, *Iac* 3/5, 6; Kazał ią okrutnik pyec/ nic nie powiedzyála/ Ięzyk ſobye vgrzył/ taką ſtałość miałá. *RejZwierc* 15v, 5v; *BibRadz* 281 *marg*, *Prov* 15/4, *Is* 41/17, *Eccli* 51/29, *Mar* 7/33 (13); á gdy go Lew chciał poźrzeć/ wetknął mu rękę w gębę/ dzyerzał zá ięzyk ták długo áz Lwá vmorzył. *BielKron* 125v; popalono wiele ludzi/ [..] á drugim ięzyki z przerázowano *BielKron* 212v, 28, 50, 90, 270; Ad linguam stomachus annectitur. Żołádek do yęzyká yeſt przipoyón. *Mącz* 244b, 202b, 298c, 41 7a; *OrzQuin* Aa4v; *SarnUzn* D; Kiedy ná ięzyku kroſty będą/ iáko Wiczáne ziąrná/ w cíężkíey niemocy/ názáiutrz ráno vmrze. *SienLek* 23; á ieſliby [chory] zęby zciął/ otworzyć mu ie nożem/ ięzyk mu vmyć wodą *SienLek* 55v; tąz máſcią koniowi ránę ná ięzyku pomázuy áz ſye zgoi *SienLek* 169, 16, 35v, 61v, 81, 146v (12); *RejAp* 195v; *GórnDworz* H6v, Y4 [2 r.]; *HistRzym* 102; *RejPos* 5, 161v, 164v [3 r.], 203v 206 [3 r.] (15);

GrzegŚm 31, 58 [2 r.]; *KuczKat* 335; *BudBib Ex* 11/7, *Ier* 4/4, *Ez* 3/26, 2.*Mach* 7/10; *BudNT Iac* 3/5; 6; *Oczko* 4v, 23v [2 r.]; Ná cnot ludzi tych w ławienie/ nie dożyć by mieć czterdzieści językow *SkarŻyw* 206, 4, 117, 195, 211; *CzechEp* 63; *BielSjem* 11; *PudłFr* 72; *Calep* 605b, 624b; *Phil* G2v, G3; *GrabowSet* F3; Język poştánowiony ießt między członkami nálezymi/ który plugáwi wżytko ciało *WujNT Iac* 3/6, *Mar* 7/33, *Luc* 16/24, s. 264, *Iac* 3/5, k. Zzzzz; *JanNKar* C3; *SiebRozmysł* H4, K; *KmitaSpit* c5v; *SkarKaz* 278a; Gdyby w cieie oko chćiało ftać gdzie ręká/ y język gdzie nogá/ y ręká gdzie żołądek: byłby wielki nierząd/ y łprońa łzpetnotá. *SkarKazSej* 677a, 676a; *SzarzRyt* B4.

W charakterystycznych połączeniach: język (na)mazać (pomazować) (3), ochłodzić (4), osiekać, pocierać, przerzazować; na język przykładac; sparzyć się w język; chwycić językiem; bolączki, smakowanie w języku; klaskanie języ; twardość języka; język opuchły, owrzodzony, ranny, wolny (4), zdrowy: język dziecięcy, koński, psi (3), świni, wołowy (2).

Przysłowie: Y dla tego dwie wży/ ieden język dano / Iżeby mniej mowiono/ á więcej łuchano. *RejZwierz* 133v.

Frazy: »język cierpnie« (1): *Gustus amari cum astrictione*, Przykre kofztowanie obrzask czyniące/ od których zwłazczá yezyk cierpnie. *Mącz* 421c.

bibl. »(niech) język przyschnie (a. uschnie), przyłgnie« [szyk 5 : 4] (8 : 1): Wyłchnęła iako kość fiła moia/ y język moy przyłchnął do pałczeki moiej [et lingua mea adhaesit faucibus meis *Vulg Ps* 21/16] *TarDuch* A3; *Adhereat lingua mea faucibus meis: si non meminero tui*, Niechći przyłnie język ku wargam moim ießtlibym na cię niewłpomioná. *WróbŻołt* 136/6; *RejPs* 32, 204; *BudBib Ps* 136/6; *Boday* wfechł y wpađł zły język wżeteczny/ Cnoty łkażcá *KochPs* 43, 201; *SkarKaz* 578b; *SkarKaz* 665b.

Zwroty lek. »dzierżec (a. potrzymać, a. mieć) pod językiem« [szyk zmienny] (5): á nadzieiały łtego gałeczek/ á biorąc po iednej w wfta dzierżec pod językiem iżeby łie rozpływały *FalZioł* III 42b, I 60d, III 30d; Kthemu iełzce gdy ktho omienieie/ dobrze mieć Mirrę pod językiem *SienLek* 82v, 124v.

»kąśac (a. palić) w język; kąśający (a. pałacy) w język« [szyk zmienny] (4; 2): *Auicenna* powiada iłzby było łepłze *Piretrum* [ziele] kthore ma w łobie niemałą ołtrofcć á kthore w ięzik káfa *FalZioł* I 96d, I 35b, 88c, 155c; *Fervens gustu radix Pali* w yęzyk. *Mącz* 121a, 345d.

lek. »kłaść (a. dawać) pod język« [szyk zmienny] (4): Też then lektwarz ießt barzo dobri, Kthorego biorąc na noż: kładz pod język á trzymay aż łie rozpłynie *FalZioł* V 95, IV 8a, 50d; s tego ciałftá gałeczek nátozcz ilo wielogroch/ ktore [...] pod język daway/ áby ono wymakanie polekku wsię połykał *SienLek* 82v.

bibl. »gryżć, żwać, kąśac język« [szyk zmienny] (3 : 2 : 1): y złtało łię krołeftwo iey ciemné/ y żwali język [commanducaverunt linguas suas] łwoy od bolełci. *BibRadz Apoc* 16/10 [przekład tego samego tekstu *RejAp* 134, *WujNT*]; *RejAp* 134, 136 [2 r.], *Dd2*; *WujNT Apoc* 16/10.

»język urznać, urzynać« = *linguam reseca* *Mącz*; *amputari linguam* *PolAnt* [szyk zmienny] (6 : 2): Ktory nieprzyacielom táiemnice wydawał/ język mu vrzniono. *BielKron* 9v, 49, 166, 354v; *Mącz* 377c; Y wnet onemu pirwłzemu który ták mowił/ rołkazał język vrznać *BudBib* 2.*Mach* 7/4; *CzechEp* [408]; *KochSob* 66.

»język wyrwać (a. wyciągać [komuś], a. wywłoczyć)« = *elinguare Mącz, Calep; execare linguam Calag* [szyk zmienny] (4): *Mącz* 194c; *Die Zunge aufzreiffen. Ięzyk wyrwać. Execare linguam. Calag* 133; tedy mu oni kátowie przez łzyię ięzyk wywłócząc/ frogim go męczeństwem vmorzyli. *SkarŻyw* 305; *Calep* 356a.

»wywiesić (a. wywieszać) język [na kogo]; język wyszczyni(a)ć; wyszczynianie języka« = *exerere* a. *exertare linguam Mącz; eicere linguam Vulg; prolongare linguam PolAnt* [szyk zmienny] (6; 3; 1): Papieżnicy wywiefili ięzyki łwoie ná Kryšťuła. *KrowObr* 155v *marg*, 155v, 203, Tt4; *Leop Is* 57/4; *Mącz* 124a, 388a, 388b; ktoby chciał ták contrefetować ludzie iáko Guzman z rozdzeraniem gęby/ z wyłzczynianiem ięzyká/ nie włzedby też zá inego/ iedno zá Guzmaná *GórnDworz* O8; Ná kogo rozdzeráliście gębę (y) wywiefzáliście ięzyk? *BudBib Is* 57/4 [przekład tego samego tekstu *Leop*].

Wyrażenia: lek. »ocieczenie języka« (1): Spuchliná álbo ocieczenie yęzyká. *Mącz* 345d.

lek. »ostrzy język; ostrość języka« = *wyschnięty, suchy język* (2): A iefliby boleść byłá z zbytku/ iálfney żółci/ to ieft z Kolery: tákíe fá známioná/ [...] częfte prágnienie/ oftry ięzyk/ gorzkość w wściech *SienLek* 40, 169v.

lek. »paraliż języka« (3): Tenże też firop ieft dobry na paraliż ięzyka/ płócząc nim łobie wíta á wypluwaiącz *FalZioł* I 15a, †4c, IV 8a.

peryfr. bibl. »trzeci język« = *na oznaczenie tego, który miesza się między dwóch, aby ich poróżnić* (3): Ięzyk trzeci [*Lingua tertia multos commovit*] wiele ich zruffył y rozegnał iez narodu do narodu *Leop Eccli* 28/16, *Eccli* 28 *arg*, 19.

Zestawienie: lek. »żabka pod językiem« = *torbiel podjęzykowa* (1): *Batrachus* – *Zabka pod iezikiem*, choroba. *Calep* 126a.

W przen (11) : A kfiádz przedfię począł iakíeś gefty łtroić i dułznó nieprzijaciele [*diabły*] wołaiącz poprzifięgać/ abo iako mowią zaklinać/ aby nieborakowi na ięzyk wyleźli i mowili *MurzHist* P3v; tá prawdá/ tylko pływa ná ięzyku twoim/ ktorey prawdzie/ [..] y ty łam niewierzył *KrowObr* 52v; Abowiem mądrość otworzyłá wíta niemych/ á ięzyki niemowiątek łpráwiłá wymowne. *BibRadz Sap* 10/21; *RejPos* 205.

Fraza:»bog na języku siedzi« = *Bóg przez kogoś przemawia* (1): a moua była łafky takyey pełna/ yłz kozdy rzecz mułfył/ yłz tu bog na yęzyku łyedzy *PatKaz III* 149v.

Wyrażenie: »pod językiem« = *w ukryciu, w intencji* (6): Włtác yego pełne fá przekłętwa gorzkości/ A pod ięzykyem yego zdrádá fáłłz próżności. *LubPs* C2v; Będzyeć dofyć pochlebłtwa dofyć y połtawy/ Lecż być weźrzał pod ięzyk náłáłłbył iad práwy. *RejWiz* 59; *Leop Ps* 65/17; *BibRadz Iob* 20/12; Acż były łłodkie łłowká/ ále gorzki piółyn był pod ięzykiem ich *RejPos* 251; *BudBib Gant* 4/11.

a. *Język traktowany jako organ kierujący procesem mowy; mówienie, mowa, zdolność mówienia* (571) : *BierRaj* I7v, 22; Włzelka łpráwá koźdey rzeczy/ Przez ięzyk łie záwłze toczy. *BierEz* Dv; Y cokolwiek ludziom łzkodzi/ Włzyłtko z ięzyká pochodzi *BierEz* D2, Dv [4 r.], D2 [2 r.], K3v [2 r.], Ov; *OpecŻyw* 2v, 160v; Słowo ieft zdraycza rozumu/ á ięzyk płodzi łłowa człowiecze *BielŻyw* 137, 11, 62; *GlabGad* Mv, O3 [3 r.]; *WróbŻółt* 13, 34, 58, 67, 70; *RejPs* 17, 46, 95v, 104, 209v (8); Głupi ięzyk gdy łercze łilczy *RejFóz* D6 *marg*; *HistAl* I 8; *KromRozm I* D4, [L3]; Vciekę precż przed twoim ięzykiem/

Niechay modlitw prożnać twa robotá/ Niechcę s tobą dáley ciągnąć kotá. *BielKom* F6; Ięzyki w chytrym gnyewye tak zówzdy ćwiczyle. *LubPs* I3v, B4v [2 r.], H2v, M2v, O6v, Q3v (18); *KrowObr* 2v, 45; A iellize záchowafz ięzyk fwoy w fkromności/ Pięknie też będą łpiewác o twoiey zacności. *RejWiz* 188, 49, 77; zwadá náglá wylewa krew: á ięzyk poświędzájący prziwodzi łmierć [*et lingua testificans adducit mortem*]. *Leop Eccli* 28/13, *Ps* 38/2, 51/4, *Eccli* 5/15, 16, 28 *arg* (9); *BibRadz Eccli* 22/31, 51/3; ktorego [*Demostenesa*] ięzyká iednego więcey łye Krol on bał/ á niźli włzytkich Attykow. *OrzRozm* Q3, D3, Nv, Q2v [5 r.], Q3, Q4; *Mącz* 152a, 486b; *OrzQuin* Gv, Y3; kto ma ięzyk niech łe s pilnością wywieduie/ włzak to łá nie táyne rzeczy *RejAp* 108; drzwi niemáiąc ięzykow mawiály/ y łłuchywały niemáiąc włzu/ á záthym wynarzáo łe/ y to/ y owo na ludzie *GórnDworz* O5, Bb5, F7; Iuź ięzyk nie odstąpi od prawdy á od łprawiedliwóści/ á będzie łe wczyl áby wylawiał łwięthe Bołtwo iego *RejPos* 85; Iáko y Sálomon w Przypowiełciach łwoich ięzyk takowy zowie naczyniem plugáwym á łmrodliwym złotem ábo łrebrem pięknie opráwionym. *RejPos* 251, 203, 207, 212v [2 r.], 237, 251 (14); *BiałKat* d2, 48v; Złothá probuiá ná czarnym kámyku/ A łzá theź pewnie doznafz po ięzyku. *RejZwierc* 216, 142v, 215v, 220v; *RejPosWstaw* [110³]v; *BudBib* B2v, 3.Reg 8/32, ob 6/30, 15/5, *Ps* 27/1 (7); *CzechRozm* 137v; Łzeyłza niźli s kopiá ięzykiem odpráwá *PaprpPan* Tv, B3; *ModrzBaz* 10v, 82, 89, 98v; *SkarJedn* 362; *Oczko* A4; Ięzyk mój také będzie łzérzył/ pánie/ Twá łprawiedliwość *KochPs* 51, 20, 54, 66, 91; Ale gdy Pan Bog łam obiecał znim być/ y iego ięzyk łprawowác/ iáko ten ktory łtworzył niemego y głuchego [...] wziął ná łię on wrząd *SkarŻyw* 479, A2, A3, A3v, 117, 136 (10); *ArtKanc* Q3v, 10, 11 v; *PaprpUb* F4v; kto miáry nie záchowywa w piciu/ iuź nie może mieć w łwey władzy ięzyká *Phil* L4; á ięzyk łwey mowy Choćia łię záprzy/ chce być bez przygány. *GrabowSet* Yv, F3v, [F4], I, P2, R4v (9); *OrzJan* 32; *WujNT* 186, 1.Cor 14/26, s. 791; *JanNKar* C3; áby mi to włzyłtko raczył miłóściwie odpułcić/ iákom go kolwiek obrázála ięzykiem moim *SiebRozmył* K; *SkarKaz* 80a, 279a; żeby przed Hetmánem/ Rotmiłtrzem/ [...] práktykáńci y pochlebcy/ tak Seymowi iáko y infzy/ Więc párázytowie/ y ięzykiem tylko *ad placitum* łłuzący ludzie/ promowowáni y vbogacáni nie byli. *VotSzl* C2; *KlonWor ded* **2v, **3, s. 1.

W połączeniach z inwektywami (w pismach polemicznych religijnych) [w tym: język bluźnierski, fałeczny (a. fałszywy) (7), głupi, heretycki, jadowity (3), nędzny, nieczysty, niesprawiedliwy, nowy, omylny, pogański (2), próżny, przekłety, przewrotny, szatański, złościwy] (21): *LibLeg* 46v; *LubPs* I3v, P2, cc2, ee4v; *KrowObr* 198; *Leop Eccli* 20/20; Iź on Proroki łwięte Bilkupy/ łwoim głupim iádowitym ięzykiem zábija/ y przesłáduie iuź vmárle *OrzList* e2v; *BibRadz Eccli* 51/7 [2 r.]; *OrzQuin* L4v; [*Ewanjelija*] Przeciwo pochlełstwu á omylnemu ięzyku/ á przeciwo złym przełóżonym łwiátá tego. *RejPos* 249v, 251 [3 r.], 254; *SkarŻyw* A4 [2 r.], 368; *SkarKazSej* 695a [2 r.].

W połączeniach szeregowych (9): *OpecŻyw* 2; *RejWiz* 5v; y tego ręká/ ięzykiem/ y piorem dowodę: iź Sbiłzká Kárdynałá krzełf/ krzełfciánłki był *OrzList* e3; *GórnDworz* L18v; *RejPos* 85, 204 *margin*, 205; troiáko Pána Boga obrażamy/ łercem/ ięzykiem/ y wczynkiem *WujJud* 93; Day Pánie Boże włzytkim łerce dobre/ głos Anielłki/ włtá łzczyre/ ięzyk zbáwienny *KlonWor ded* **2v.

W porównaniach (8): Y náciágnęli ięzyk łwoj/ rownie iáko łuk omyłności y nieprawdy *Leop Ier* 9/3 [przekłád tego łamego łekstu *SkarKazSej* 706a], *Iac* 3/6; *BibRadz Is* 30/27; Y ięzyk ogień (iełt) ochędołstwo niepráwóci. *BudNT Iac* 3/6 [przekłád tego łamego łekstu *Leop, WujNT*]; Ięzyki

ich/ węglem rospalonym/ y brzytwą ostrą nazywając *NiemObr* 150; owi szaleją/ Co język/ prawdy gniazdem/ być mniemają. *GrabowSet* Y2; *WujNT Iac* 3/6; *SkarKazSej* 706a.

W charakterystycznych połączeniach: językiem dowieść, mścić się, nauczać (2), obrażać (2), pochlebiać, radzić, rozprawować, siec (2), służyć, szczuć, władać, wołać, wzywać, zabijać (2), złorzeczyć; uciec przed językiem; mieć język na pieczy, we władaniu; wierzyć językowi; (na-, za-)ostrzyć język (10); język błędny, chętny, chytry, dośpiały, dotkliwy, głupi, gotowy, hardy, jadowity (2), łaskawy, marny, mądry (mądrze mowny), nędzny (4), niecnotliwy, niespokojny, niewstydlivy, obmowny (2), piekielny, poczciwy, przeklęty, swowolny, śmiertelny, wdzięczny, wielomowny, zbawienny; języka niedostatki, nieprzespieszność, płochosc, potknięcie, potwarz, srogość, złości.

Przysłowia: ná trépkách mi yęzik chodzi *Mącz* 456c; Mowi ten Kryxman: wie go kát co gdacze/ Ięzyk mu łkacze. *KlonFlis* H2v.

BielŻyw 23; pan język nász. To iest członek nád wšytkiemi członki y nászkodliwšy y napożyteczniejšy. *RejZwierc* 140v, 215v.

Zaostrzali języki łwe iáko węzowie [acuerunt linguas suas sicut serpentes] *WróbŻółt* 139/4; *RejPs* 92v, 207v; *LubPs* ee2; náostrzywšy łobie języki/ báłámucą światem *OrzList* f4v; *HistRzym* 102; *RejPos* 261; *BiałKat* 181; *CzechEp* 126; *SkarKaz* 277b [ogółem 8 r.].

Inni niech językiem sieką/ lub rękómá/ Iá łobie siądę ćichuchno domá *RybGęśli* B3v; Ięzykiem śmiertelnym siecze *ZawJeft* 23.

pátrž tego łotrą szpetne⁸⁰ Iużci języká długiego. *BierEz* B4v.

Naydziełz kto w plát język dawa/ A rádę ná funt przedawa *KochSob* 69.

Ięzyk oštręý brzytwie równy *KochPs* 78; Oštrzeyšy nád náoštrzoną Brzytwę język twoy *SzarzRyt* A4.

BielŻyw 8; *RejPs* 84v, 86v; Zdrádlivy język oštržšy niż miecz. *LubPs* I3v margr, O2v, O4v, P2; *OrzRozm* Q3; Ięzyk ich iest miecz oštry. *HistRzym* 53v; *RejPos* 261; *BudBib Ps* 56/4[5]; Ich język dotkliwy Miecz iest przeraźliwy *KochPs* 91, 83; *SkarŻyw* 88 [ogółem 14 r.].

Ięzyk kłamlivy iż iest podobny oštreý łtrzale. *LubPs* cc2 marg; *Leop Ier* 9/8; *SkarŻyw* 59; język ich iáko łtrzała rániąca *SkarKazSej* 658b [ogółem 4 r.].

Digito compesce labellum Mieý yęzik zá zęby *Mącz* 282d, 443a; Zawiešy v gęby/ Mieý język zá zęby. *RejZwierc* 238v.

A co nád język goršzego/ Wšyłtkim ludziem mierzeńšzego? *BierEz* D2; Nie szkodliwšzego nád język człowieczy/ Kiedy łie vda ná wšzetczne rzeczy. *RejZwierc* 215; Y Czo moze być iuž náprofniejšzego/ Iáko iest język człęká wšzetcznego. *RejZwierc* 215v, 216 [ogółem 4 r.].

Nie rozwięzuy języka przeciw nieprzyacielowi łwemu. *BielŻyw* 96.

Ano to záwždy łyħać o bełpieczney mowie/ Iž bywa nieprzyaciel záwždy język głowie. *RejWiz* 187v.

Obtrectationes invenire, Na yęzyk ludzióm wniść. *Mącz* 482d, 322a, 480d, 505d, 509c; Práwie wšyłtkim ná końcu języká siedzimy. *KochPs* 66 [ogółem 6 r.].

Słowá w języku iedwabne/ Ale w pieršiach łerce zdráadne. *BierEz* H4v; Ktorzy językiem chęć opowiadáią/ Sercem zdradzáią. *KochPs* 39; *PudłFr* 26 [ogółem 3 r.].

Frazy: »język plecie (*a. składa, a. jest pełen*) zdrady; języka na zdradę używać; językiem zdradnie (*a. zdradliwie*) czynić, mówić« (5; 2; 1 : 1): Os tuum abundauit malicia: et lingua tua concinnabat dolos. Vřta twoie pełny były złości. á ięzik [!] twoy składał zdrady. *WróbŻółt* 49/19; *LubPs* Z; *Leop Ps* 49/19, 1.*Rom* 3/14[13]; *BibRadz Mich* 6/12, *Ps* 50[49]/19, 1.*Rom* 3/14[13]; Gárdło ich ieřt grobem otwártym/ ięzykow řwych ná zdrádę vřzywáli [*linguis suis dolose agebant*] *WujNT* 1. *Rom* 3/13; *GrabowSet* R2; Bo y ták iuř fiodmy rok tłuczeńř řie po řwiece/ A ięzyk niewřtydliwy wřzytkę zdrádę plecie. *PudłDydo* B3.

»języki się rozbiegały« (1): Bárzo řye nam ty ięzyki dřiř w Polřce rozbiegály/ á teř dřiř nie wřřlyřlyř nie innego przeciřwko Przełożonym/ iedno złodźieie á zdrayce. *OrzRozm* K2v.

bibl. »język się (roz)raduje« = *exultabit lingua Vulg* [szyk 5 : 1] (6): *LubPs* N4v; A przetoř rozwefeliło řie řerce moie/ y rozrádował řie ięzyk moy *Leop Act* 2/26, *Ps* 50/16; *KuczbKat* 370; Vřta moie/ ięzyk mój będzie řye rádował/ Będzie zá dobredźieyřtwá obfite dźiękował. *KochPs* 104; *WujNT Act* 2/26.

»język roztyrki sieje« (1): Ięzyk rořtyrki sieie/ y krwáwe zwády *KochPs* 15.

»język (wy)mówić (*a. wypowiedzieć, a. wysławić*) (nie)może (*a. nie umie, a. nie ma*); język (nie) (wy)mówi (*a. wypowie, a. wysłowi*); językiem (wy)mówić (nie moc)« (18; 15; 2): *PatKaz II* 78v; *RejPs* 75v; *KromRozm III* F7; *LubPs* Lv; Azałř ręce co czynią álbo ięzyk mówi/ Aby wřdy co podobno było k rozumowi. *RejWiz* 30, 52v, 95, 114; *Leop Ps* 108/3; *RejAp* 47v, 124, 159, 176v, 178v, 189; *GórnDworz* Mm5; Gdy vřzy nie řlyřzǎ/ ięzyk mówić nie może/ á řtąd grzech rořcie. *RejPos* 212v *marg*, 155v, 149, 241v, 279, 312v; Myřł nie ogárnie/ ięzyk nie wymowi tego/ Niemáľ/ o pánie/ tobie rownego. *KochPs* 59; *SkarŻyw* 173, 399; *CzechEp* 338; *ReszList* 147; *WisznTr* 34; *ArtKanc* Q5v; álbo który ięzyk wypowie řzczęřcie twoie/ dořtátek twoy/ wefele twoie? *LatHar* 595, 64; *SkarKaz* 122a.

bibl. »(niechaj) język wysławia (*a. śławi, a. wysławiać nie zamieszka itp.*), chwali (*a. wychwala*); język da chwałę; język ku wysławianiu« (12 : 5; 3; 1): Ciebie troytza boře wielki Niecháy chwáli ięzik wřfelki *OpecŻyw* [162]; *PatKaz I* 13v; *PatKaz III* 134; Będzie wyřławiał ięzyk moy řlowo thwoie to ieřt naukę twoię [*Pronunciabit lingua mea eloquium tuum*], *WróbŻółt* 118/172; *RejPs* 67v, 149v, 188, 214v, 220v; *BibRadz Rom* 14/11; *RejPos* 206; Tedy řkakác będzie iáko ieleń chromy/ y wychwałác będzie ięzyk niemego *BudBib Is* 35/6; *KochPs* 77; Niech cię řławi ięzyk moy *GrabowSet* P2v, F3v, P3, Q3; będzie wyřławiał ięzyk moy řpráwiedliwořcie. *LatHar* 165, 272, 445; y wřzelki ięzyk da chwałę Bogu [*et omnis lingua confitebitur Deo*]. *WujNT Rom* 14/11.

bibl. »(niechaj) język wyznawa, wyznać muři; języwyzna(wa)ć« = *lingua confiteatur Vulg* (6 : 1; 3): *OpecŻyw* 144v; Iuř teř język moy wyzna tve řpráwyedliwoáci *LubPs* 14; wřzelki ięzyk niechay go [*Pana Boga*] wyznawa. *KrowObr* 198v; á wyznay y řercem y ięzykiem twoim / iř cokolwiek czyni řwięte Bořtwo iego/ iř wřzytko dobrze czyni *RejPos* 206v, 142, 204; *BiałKat* d2; *BiałKaz* Gv; A Ták ięzyk y głos káždy/ wyznać muři ie⁸⁰ wielmořnořć záwřdy. *ArtKanc* 17; *WujNT Philipp* 2/11.

»język się zająka; zająkliwego się języka zřtać; zająkanie języka« = *zacinanie się w mowie, jǎkanie* (1 : 1 : 1): *Mącz* 152b; Gębá řię im odmie/ twarz řkrzywi/ oczy řię bliřczǎ/ ięzyk řię záiǎka [*ore*

sunt tumentii... lingua titubante] *ModrzBaz* 80v; teraz zwłázczá/ gdyś gádác z łługą twym począł/ záiąkliwegom fię ięzyká zftał. *SkarŻyw* 479.

»język zmilknie, zaniemieje, zmartwieje« (3 : 1 : 1): Nápoły zmartwiał ięzyk vprágniony/ Grób fwóy przed łobą widzę otworzony. *KochPs* 31; Iuż po śmierci pokuty niemááz: vřchną łży/ á ięzyk zaniemieie *SkarŻyw* 120; *KochFr* 80; *KochSob* 66; Prędko ięzyk zmilknie/ wnet pámięć vřtanie *GrabowSet* B4v.

»język się zostrzy z językiem« = *dojdzie do starcia słownego* (1): Iuż nie będziem śiedzieć milczkiem Ięzyk fie zořtry z językiem. *BierEz* D.

Zwroty: »(być) niepowściągliwego języka« = *immodesta lingua Mącz* [szyk zmienny] (4): *Mącz* 228d, 360c; *WujJud* 262; Lecż mu oná odpifałá frogimi łłowy: zowiac go burzliwym/ a ięzyká niepowściągliwe⁸⁰ *SkarŻyw* 88.

»być języka obfitego« (1): Mąż then co yełt yęzyká obfithego/ Nye ma ná zyemi myełfkánya pewnego *LubPs* ee2v.

»być języka płonnego [= *zdradzieckiego*]« (1): Kazał Krol Izmienniká przywiązać onego Do dwu wozow: gdyż ták był ięzyká płonnego. *KlonWor* 32.

»językiem cukrować« = *upiększać słowami* (1): Ten/ co ná fercu fwym/ prawdę piáłtuie/ Ani ięzykiem złych fałżow cukruie *GrabowSet* H3v.

peryfr. »głaskać językiem« = *pochwalać* (1): Sławá iego kazánia dořłzá do Rzymu/ y niektorzy z księżey pochlebcy (ktorzy fwym ięzykiem łłuchácze fwe głařcząc zábijáią ie) [...] fkárzyli fię ná tego S. *SkarŻyw* 212.

»modlić się (tylko) (a. przysięgać, a. wyznawać itp.) językiem« = *wymawiać słowa bezmyślnie lub bez przekonania* (6): taki człowiek [...] łam z łobą nie zrownawa gdy żywota kułłowam podobnego nieukazuie, ale będzie myłlić [...] iż tilko ięzykiem przyřiągł gdyż myłł zołtała proźna przyřięgi to iełt nie przizwoliła. *BielŻywGlab nlb* 10; *MurzHist* I3v; Iż wiele iełt tákowych/ ktorzy ięzykiem tylko Páná Kryřtá wyznawáią *KrowObr* 65v; *SkarŻyw* 318; Bo iełlibychfię modlił ięzykiem [*Nam si orem lingua*]/ duchci (*marg*) to iełt, głos. (-) fię moy modli; lecz rozum moy bez pożytku zołtaie. *WujNT* 1.Cor 14/14, s. 615.

peryfr. »[kims] języka naczosać« = *naigrawać, naśmiewać się z kogo* (1): Mną ięzyká náczofác w bramie poładzonym/ Iam iełt wieczorna pieśń opoionym. *KochPs* 100.

»pleść się po języku ludziom« = *być obgadany* (1): Per ora hominum ferri, Plieść fie po yęzyku wřzem łudźiom. *Mącz* 270d.

»język [na kogo, co] podnościć, dobywać« = *mówić przew komu, ganić, krytykować* [szyk zmienny] (2 : 1): Ięzyki fwe yuż práwye ná nyebo podnořili/ A vřty wřłtecznemi proźne rzeczy mowili *LubPs* Rv; *KrowObr* 221; Nie dobywayze ty tedy ięzyká řwego/ ná Vrząd Pářtyrřá twęgo *OrzQuin* Gv.

»język, języka (po-, u-)hamować (a. (po-, za-)wřciągać, a. wřciągać); język ma być hamowan; pohamowanie (a. powřciągnienie, a. powřciągliwość) języka; nad językiem panować; zachować język [od czego]« [szyk zmienny] (24 : 1; 1; 4; 2; 1): *BierEz* A4, F4v, R3v; Vczył teź kaźdego nad ięzykiem panować á zwłázcza przy bieřiadach aby řadnemu cřci nieuwłaczał *BielŻyw* 10, 17, 98; *SeklKat* M3v; Nyechayze yęzyká řwego záwřcyąga od złořci *LubPs* I2, K4; *GroicPorz* pp3v; *RejZwierz* 153;

Linguae temperamentum, Powściąganie język. *Mącz* 443b; *GórnDworz* Mm4; Záchoway fwóy język od wżeteczney mowy/ A nie myśl inaczey/ niżli mówisz łowy *KochPs* 47, 57, 58; *SkarŻyw* 16 [3 r.], 136; *ArtKanc* T6; *Phil* G [2 r.], G2, G3 [2 r.], I; *KołakSzczęśl* C; *WujNT Iac* 1/26, 1.*Petr* 3/10, k. Zzzz; *SarnStat* 238; *SkarKaz* 311b.

»w języku swe sztuki pokazować« = *wygłaszać piękne słowa* (1): Azołnierzem tylko powiada stoią Rzeczyptej nietymi co doma leżą abowięzyku swe sztuki in Rep. pokazuią *ActReg* 132.

»przygryść językow swoich« (1): A mogłby to każdy fnádnie rozeznác/ że iuz bárzo przygryźli tych językow swoich *RejAp* 136v.

»językiem przymilać się« (1): językiem fwym przymilaią fię [*lingua sua blandiuntur*]. *BudBib Ps* 5/9[11].

»język na szrot puszcząć« = *nie panować nad słowami* (1): Ięzyk ma w poślufzeństwie ná szrot go nie pułzcza *RejWiz* 7v.

»język [na kogo] rozpuścić; [przeciw komu] zdradne języki puszcząć; puścić się [na co] uszczypliwym językiem« = *ganić, krytykować, atakować w mowie* [szyk zmienny] (3 : 1 : 1): *OrzList* d2v; *NiemObr* 68; FRASZKI tym xiążkom dzieią: kto fye puści ná nie Vfczypliwym językiem/ za fráłzkę nie ftanie. *KochFr* kt; *PudłFr* 41; Zdrádné/ przeciw mnie/ języki pułzczáli/ A/ iádow pełną mową/ zábijáli *GrabowSet* R2.

bibl. »rozwiązać (a. oswobodzić), rozwiązán, rozwiązał się język« = *dać komuś możność, ułatwić mówienie* [w tym: związek (a. związka) języka (3)] [szyk zmienny] (5: 7 : 2): We fnie mu fię Bog vkazał/ Trudny mu język rozwiązał *BierEz* A3; *Leop Is* 35/6; *BibRadz Mar* 7/35; Rozwięzyłz nędzny język náłz ku wyznawaniu á wyflawianiu święte⁸⁰ á wielmożnego Bołtwá twego. *RejPos* 207, 203v, 205v, 206 [2 r.], 207, 313 [2 r.]; *GrabowSet* N4v; wnet fię otworzyły wlyz iego/ y rozwiązáłá fię związka ięzyká iego [*et solutum est viculum linguae eius*] y wymawiał dobrze. *WujNT Mar* 7/35 [*przekład tego samego tukstu BibRadz*], *Luc* 1/64.

»ruszać [kogo] językiem« = *krytykować, atakować, złorzeczyć* (1): Swą wżetecznością y niebá sięgáią/ Ięzykiem ftanu káždego rułzáią *KochPs* 108.

»język stracić« = *oniemieć* (1): wkrotce pomłtę Bożą vznał: ifz ten język ktorým láiał świętymi/ ftrácił: y gárdłową niemocą vmárł. *SkarŻyw* 414.

bibl. »strzec języka« [w tym: od czego (1)] = *być powściągliwym w mówieniu złego; custodire linguam* *Vulg, PolAnt* (8): *RejPs* 49v, 58v; Kto ftrzeże vft swoich y ięzyká fwego/ ftrzeże od záłmucenia dułze fwoiey. [*Vulg Prov* 21/23] *GroicPorz* pp3v; *Leop Prov* 21/23; *BibRadz Ps* 34/14, *Prov* 21/23; *RejPos* 204; Vřzu telz y ięzyká bárzo ftrzegł: obmowek żadnych áni czyniác ani przyimuiác. *SkarŻyw* 292.

»śmigać, trzepać, mieć, mówić prożno językiem« = *blaterare* *Mącz, Calep; garrire, loquacire* *Calep* [szyk zmienny] (2: 2 : 1 : 1): Blaterare sermone, Klektac/ albo/ yęzykiem prożno mówić. *Mącz* 25d; Ktory v nas Ięzykiem będzie lepiej szmigał. Ten wřzyftkiego v práwá/ bes pochyby wygrał. *BielSat* E [*idem*] *BielRozm* 33; *Calep* 133a, 447b, 613a.

»język (u)krocić« = *linguam domare* *Vulg* (3): *Leop Iac* 3/8; Tym przykazániém Pan vřtá á ięzyk náłz króci/ á iárzmo fwé ná nie kładzie *BiałKat* 48v; *WujNT Iac* 3/8.

peryfr. »wieść język [jakimiś] słowy« = *mować, przemawiać jakimś językiem* (1): Ieśli wiedźielz fwoy język łacínfkiemi słowy/ Orłzak ludzi z pilnością słucha cię gotowy. *SapEpit* B.

»język związać (a. zawięzować), zapieczętować« = *uniemożliwić złe, grzeszne mówienie* (2 : 1): Chćieyże naprzód iezyk mój zápieczętować/ A pod strażą/ pánie/ vftá moię chowác *KochPs* 205; *RejPos* 206v; Bo kto kiedy ludziom ięzyki związe [!]? *LatHar* 513.

Wyrażenia: »bez, nie mający języka« = *niemy; elinguis Mącz; elinguatus Calep* (1 : 1): *Elinguis et hoc elingue Nie máyący yęzyká/ Głuch/ Niemy. Mącz* 194c; *Calep* 356a.

peryfr. »bog języka« = *Merkuriusz* (1): powiadałz [...] Merkuriufza bogiem ięzyká/ iż rad wiele mowił. *HistAl* K.

»język cielesny« (1): *In diuerfitate linguarum carnis, est vna lingna cordis.* W różnicy ięzykow cielesnych/ ielt iedność w ięzykách serdecznjch. *ReszPrz* 15.

»język Demostenesow« (1): rádą á ięzykiem Demofthenesowym/ walkę onę byli Attykowie przeciwko Philipowi podnieśli *OrzRozm* Q3.

»dwojaki (a. dwoisty), oboj, rozdwojony [= *obludny, fałszywy*] język« = *utraque lingua Mącz; bilinguis, duplice lingua Vulg* (2 : 1 : 1): A śnadz náfwiećie rzadko náydzie wiernego á y miedzy przyiaciół znáydzie rozdwoiony ięzyk *RejPs* 17; ábowiem vrąganie y pohánbienie będzie dziedziczył zły człowiek/ á káždy grześlnik zazdrościwy y dwoiákiego ięzyká. *Leop Eccli* 6/1, 5/11; *Mącz* 509d.

»język fałszywy (a. fałeczny, a. fałeszny); fałeczność języka« [*szyk* 5 : 3; 1] (8; 1): Przeciwno fałecznemu ięzykowi prorok nárzeka *RejPs* 17, 17v, 189, Ff6v; *GórnDworz* V8; Pan zázwdy widzi pokrytość á fałeczność ięzyká tákiego *RejPos* 251, 251 [2 r.]; Gębá ná mię fye targa: ięzyk fałszywy Ludziom żywot mój hydźi/ da bóg/ vcźciwy. *KochPs* 167.

»język kłamliwy, łżywy« = *lingua mendax Vulg, PolAnt* [*szyk* 9 : 3] (11 : 1): *RejPs* 162v; Y což wždy tobye dobrego łżywy ięzyk ípráwi *LubPs* cc2, cc2; Kthory zbiera skárby ięzykiem kłamliwym/ niczemny á ízalony ielt *Leop Prov* 21/6, *Prov* 6/17; *BibRadz Prov* 21 /6, 26/28; *BudBib Prov* 26/28, k. 336v *marg*; Rozdziél ná mowy rózné ięzyki kłamliwé. *KochPs* 81; *SkarŻyw* 372; *CzahTr* K3.

»ludzki język« = *obmowa, oszczerstwo* (2): Wízák wiem ludzkie ięzyki/ ná co sie vdáli. *RejZwierz* 6v; Me imię/ ludzkim ięzykiem/ zelżone. *GrabowSet* Q2.

»omylny język« (2): *RejPs* 189v; Omylny ięzyk názkodliwfy łobie/ Gdy go doznáią wnet sie w łeb záłkrobie. *RejZwierc* 216.

»język przedajny; języki przedawać« (1; 1): wiodą stronę swoię ná przyśyęę/ niemáiąc więcey ná swoim ięzyku przedajnym iedno to. *GroicPorz* z3v; Vt lingua primum coepit esse in quaestu, Iáko naprzód poczęli prokuratorowie nástáwác/ álbo ci którzi swoye yęzyky przedáwáją. *Mącz* 336c.

»raz od języka« (1): Plagá álbo raz od biczá czyni śiność/ ale raz od ięzyká/ łamie kości [*plaga autem linguae comminuet ossa*] *Leop Eccli* 28/21.

»język serdeczny« = *wypowiedź płynąca z serca, intencja* (1): *ReszPrz* 15 *cf* »język cielesny«.

»szkodliwy język« (1): tám będą poštáwieni wprzybytkoch twoich/ gdzie będą beśpieczni od káždy mocy/ y od káздеgo szkodliwego ięzyka. *RejPs* 45.

»uszczypliwy język; być uszczypliwego języka; szczypać językiem« (1 : 1 : 1): tho był Káplánik ná gorze Pellicárdi zwádliwy/ niepowsćiągliwego á vščzypliwego ięzyká/ y wielki przecherá *WujJud*

262; *KochFr kt*; To iest gdy cię kto z kąta targa ná poczciwem/ Sczypięcy cię pokątnie ięzykiem kłamliwem. *CzahTr K3*.

»(swo)wolny [= odważny, zuchwały] język« (2): *OrzList c3v*; Gdy to on frogi á hárdy Sędzia słyfzał: nie mogąc ich wolnego ięzyká ścierpieć: kazał ich vfta kámieńmi bić/ y potym ie do ciemney wieże władzić. *SkarŻyw 207*.

»język wszeteczny« [szyk 3 : 2] (5): *OrzList c3v*; Vaniloquus, Prożnomówny, Wfzetecznego jęziká/ láda co bredząci. *Mącz 475b*; *RejZwierc 215v*; Co fwym kłamftwem pożyfzczesz/ ięzyku wfzeteczny/ Ieno ludzká nienawiść/ á gniéw boży wieczny? *KochPs 186, 43*.

»język zdradliwy, zradny; zdrada języka« = *lingua dolosa Vulg* [szyk 6 : 4] (6 : 3; 1): *LubPs Dv, P2 marg*; Miłowałeś wfyfłtkie słowá wywrocenia: zdrádlwym ięzyka. *Leop Ps 51/6, Ps 108/3*; Obrón mię od potwarzy ięzyká zdrádnego. *KochPs 186, 75*; To co służyło ku zburzeniu kácerftwá y obáleniu błędow ich/ pomniąc ná zdrády ięzyká ich/ to mu fię w myśl bárzo wpijało *SkarŻyw 372, 389*; *ArtKanc Q3, Q5v*; *GrabowSet R2*.

»zły, złośliwy (a. złościwy) język« [szyk 12 : 2] (11 : 3): Ze złego ięzyká wiele grzechow pochodzi/ kthorym przeciwna iest mądrość niebiefka. *Leop Iac 3 arg, Eccli 28 arg*; bo tákowy złośliwy ięzyk/ godzien bywa/ przykrfzego niż słowy karánia. *GórnDworz P6v, Aa3v, Ee3v*; *RejPos 251*; *KuczbKat 335*; Zlé ięzyki go nie trwożą. Bępieczen w nádzieię bożą *KochPs 172*; *SkarŻyw 141, 171, 389*; *StryjKron A6*; Niechże ty złe ięzyki milczą *SkarKaz 549b*; *SkarKazSej 695a*.

»żwawy język; (być) języka żwawego« [szyk 2 : 1] (3): Styfkuie sobie prorok woľobie człowieczey wtem pfálmie ná niebępieczeńftwo tego doczeľnego żywotá przed ludzmi fáłecznemi á ięzyká żwawego *RejPs 189, 189v, Ff6v*.

Szeregi: »(ani) język i (ani) pióro (a. piórko)« [szyk 7 : 5] (12): *Leop A3v*; *RejAp 124, 159, 176v, 178v, 189*; *RejZwierc 260v*; iulfz będąc Arcydyákonem piórkiem y ięzykiem sfczwał wilká onego *SkarŻyw 388*; ábyľmy przy tey wierze/ ktorey oni przodki náľze ięzykiem y piórem náuczyli/ ftátecźnie z káľki twey/ trwáli *LatHar 428, 64, 378*. [*Ponadto w poľczeniach szeregowych 1 r.*].

»(więcej a. prędzej) język i (niźli) ręka« [szyk 5 : 1] (6): *OrzList e3*; *RejPos 266v*; zręki prędzey/ niźli zięzyka mądry będzie. *SkarŻyw A3*; był ięzyká y ręki do zwády přętkiey *StryjKron 482*; *SkarKaz 313b, 314b*.

»(ani) rozum i (ani, a) język« [szyk 10 : 5] (15): *GliczKsiąż K7v*; *LubPs Lv*; *RejWiz 52v*; *BielKron 40v*; *Mącz 55c*; *RejAp 47v*; *GórnDworz Mm5*; A iákie dziwy o nich piľmá powiádáia/ ták iż áni ięzyk áni rozum o nich pomyľlic nie może. *RejPos 321v, 149, 204*; *CzechEp 338*; rozum y ięzyk mam nieoľtroźnie záchowány. *LatHar 206, 376, 595*; *SkarKaz 122a*.

»język, (i, a) serce« [szyk 6 : 5] (11): nitz niemiał wolného/ iedno ferce ku wierzeniu/ á ięzyk ku boga wyznáwaniu *OpecŻyw 144v*; *LubPs D3*; *OrzRozm Q2*; *RejPos 206v*; *SkarŻyw 173*; *PaprUp C3*; *GrabowSet F3v*; Vproś nam [...] nievftáiaćá w ięzyku y ferce náľzym chwałę Syná twego/ Bogá náľzego. *SkarKaz 581b, 311b*. [*Ponadto w poľczeniach szeregowych 2 r.*].

»usta, (i, a) język« [szyk 22 : 11] (23): *WróbŻoľt 49/19*; *SeklKat M3v*; *KromRozm III F7*; *GroicPorz pp3v [2 r.]*; *Leop Prov 21/23, Ps 49/19*; Zátym fię wnet otworzyły vftá iego y ięzyk iego [os eius et lingua eius]/ y mowiľ błogoľłáwiąc Boga. *BibRadz Luc 1/60 [64]* [*przekład tego samego tekstu RejPos*

296], *Iob* 6/30, *Ps* 50/19, *Prov* 15/2, 21/23, 26/28, *Sap* 10/21; w iákíey pocżciwosci á w iákíey fławie mamy záchowywác wíthá á ięzyki fwoie *RejPos* 251v, 142 [2 r.], 296, 298 [3 r.], 299; *BiałKat* 48v; *BudBib Ps* 36/31 [30]; *Vítá wízeteczná/ ich ięzyk hárdy/ Pełen bluźnierstwá/ pełen y wzgárdy. KochPs* 22, 205; *CzechEp* 126; *ArtKanc* Q3, Q5v; *KołakSzczęśł C*; *WujNT Luc* 1/64, 1.*Petr* 3/10. [Ponadto w połączeniach szeregowych 1 r.].

»uszy, (a, i) język, język a ucho« (20 : 1) (21): á fprofny czárt zátkał ty wízy ich á thy nędzne ięzyki ich *RejPos* 205, 203, 204v, 205, 207 [2 r.] (14); im ięzyk á mnie vcho kazano gotowe mieć *SkarŻyw* A5, 292. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.]

Personifikacja (1): Ich gárdło / grób otworzony/ A ięzyk/ pochlebcá płóny. *KochPs* 8.

W przen (2) :

Wyrażenie: »miecz języka« (2): Przez ten miecz ięzyká á przez fkruchę ferdieczną y przez wítną fpowiedź: możefz zwyciężyć diabłá *HistRzym* 53v, 53v.

Przen (12) :

a) Jeniec schwytany dla zdobycia wiadomości (8) :

Zwrot: »języka dosta(wa)ć, dostawanie« [szyk zmienny] (7 : 1): *BielKron* 309; połał tedy kilká mężow ktemu godnych przeciw woýku nieprzyaciélfkiemu/ áby pátrzyli iákich fzlákw/ albo ięzyká doftáli. *BielSpr* 37v, 7, 27v, 68; *KochJez* B3; *KmitaSpit* A4, B3v.

b) Obrońca przemawiający w czyimś imieniu (3) : Krol Polfki/ mem zdáníem/ nie inego nie íeft/ íedno ítroż Prywileiow Koronnych/ ięzyk Praw póspolitych *OrzRozm* L4v, L4v; Przetofz był Piotr przy Pánie iáko tłumácż wízytkich y ięzyk inych towarzyszow fprawcá *SkarŻyw* 597.

c) Wyrażenie przyimkowe: »bez języka« = *incognito* (1) : ten vznawfzy błędy fwe przyfzedł do Rzymu iáko gośc y bez ięzyká wízedł do fzpítalá ś. Troyce/ fpowiedział fię z płáczem *ReszList* 173.

2. jęz. Zespół wyrazów, zwrotów i form używanych w celu porozumiewania się, mowa; lingua, sermo *Mącz, Cn; glossa Calep* (1230) : [senatorowie rzymscy] nie thelko w Rzymie ale też y w Grecijey/ y w Afijey przez tłumacze po wízem fwiecie tymże ięzykiem panowác chcieli y ófrkazowali. *FalZioł* I +2v; *FalZiołUng* V 119 [2 r.]; *HistAl* L3; *MiechGlab* 52; *RejPs* 27, 62v, 81v, 121v; *RejJóz* M8v; *SeklKat* M4v; *MurzHist* T3v; Słowo łácińskie i greckie znaczy i famca i famicę iáko zaś i wpolskiem ięzyku gdy mowiem gołębie lecą záras tam rozumiemy i gołębicę/ á tych wláfności wkałzdem ięzyku íeft dośyc. *MurzNT* 41 *marg*; *KromRozm III* Ev, F6, G8, H7; *LubPs* S4v, T2v; *GroicPorz* v4 [2 r.]; *OrzList* e4v; *BibRadz* I *3v, *Ps* 81/6; *OrzRozm* P2; W Angliey fá trzy ięzyki/ pierwfy ktorym póspolicie mowia Szkoty y Angli/ Drugi íeft Hibernicki/ ktorym mowi lud póspolity w Szkocíey, Trzeci íeft w Wállíj/ then íeft Brytánfki. *BielKron* 277v, 279v, 294, 294v, 299, 333v (16); *Elementa loquendi*, Pirwíze pocżátki yęzyku. *Mącz* 101c, 146d, 148b, 231a, 400a [2 r.], 402b (10); *MączKoch nlb* 12; wiele w ięzyku tym zaczných písm wychodzi *MączLub nlb* 14; *RejAp* 53, 84v, 176, 189; S tego tedy narodu [słowańskiego] kiedy íedni tám/ drudzy fam/ fiedlífká fwe przeniefli/ przyfzło y to/ íz z íednego ięzyká wyele fię ich vrodziło roznych *GórnDworz* F4v, F2v, F4 [2 r.], F4v, F5, F6v (12); *RejPos* A6, A6v, 149v, 203; *BiałKat* 201; *RejZwierc* 210, 268v; Lecż przy Mízey świętey y ná ínfzych Godżínách/ fłufznie tylko tych ięzykow vzywamy/ ktore óobliwie Pan Christus ná Tytule Krzyżá fwego póświęcił/ y Kościołowi zálecił raczył *WujJud* 182, 118v, 132v [4 r.], 133, 182, Mm5v;

WujJudConf 183; *ták iż iuż v ładow ziemfkich ná poły po Lacinie/ á v ładow mieyfckich na poły po Niemiecku mowią. Co nie przeto mowie/ żebych ięzykom gánił/ ále żebyohmy swoim włańnym a przyrodzonym nie gárdzili. BudBib* B4v, B2 [3 r.], B4, C, Cv, *Prov* 25/22; *BiałKaz* I3v; *BudNT* by, b2, b4v [2 r.], c3v, c4 [2 r.] (11); *StryjWjaz* A3v [2 r.]; *CzechRozm* 17, 127v [2 r.]; *ModrzBaz* 10v; *SkarJedn* 216, 360, 376; *Aczkolwiek* 72. ięzykow według wodzow y Xiążąt zmieniło fię v Babel z iednego. *StryjKron* 95, 31 [2 r.], 94, 95 [2 r.], 642; *NiemObr* 160; *KochFr* 82; *ReszPrz* 109; *Míże śpiewaią/ ofiary oddawaią/ kazania rozmaitym ięzykiem miewaią ReszHoz* 116; *ArtKanc* H5, H6; *Calep* 458b; *GórnTroas* 20; *LatHar* 78, 319 [2 r.], [412]v; *Bo to nie nowiná w káżdym ięzyku/ iednym łowem názywác kilká rzeczy/ iáko piła/ kłódá/ broná/ nie iednę rzecz znáczy. WujNT przedm* 22; *Kazanie y nápomínanie ma bywác ięzykiem ktory wíżyscy rozumieią. WujNT* 612 *marg, przedm* 5, 11, 19, s. 382, 282 *marg* (16); *A im dálłzy ktory ięzyk od Lácińfkiego iáko źródłá śwego, od którego pózedł, tym y grubłzy y różnieyłzy od niego bydź muśi JanNKar* C3v, Cv, C3, C3v [2 r.], C4v, D (14); *JanNKarGórn* D4; *SarnStat* 1224; *SkarKaz* 421a; *GostCast* 5 [2 r.]; *SkarKazSej* 672b, 694b.

W połączeniu z zaimkiem dzierzawczym na oznaczenie mowy ojczystej, rodzimej danego narodu [w tym: ich (21), jego, jej; moj (2), nasz (64), swój (77), wasz język] (169): OpecŻyw 118v, 175v [2 r.] 176; *TarDuch* E3; *FalZioł* +2v; *FalZiołUng* 119 [3 r.]; *Ięzik też ich tak rozny od Tatarow iako Polłki od Czechow/ albo Hispanłki od Włochow. MiechGlab* 65, 20, 28, 40, 53, [90]; *WróbŻółt* 58; *WróbŻółtGlab* A5v; *RejKupSekl* a2v; *KromRozm I* Av; *MurzHist* A2v [2 r.]; *MurzOrt* B3; *Swyęty Máthulf odchodząc do Mnrzyńłkyey żyemye/ napirwey nápiłal żydom ich yęzykyem Ewanyelią ktora im zá vpominek zołtáwił. KromRozm II* cv, n4v; *KromRozm III* A5; *LubPs* K2v, Q3, cc5v; *GroicPorz* A3v [2 r.], i3; *RejWiz* A4v; *Leop* A3v [2 r.], *Ps* 38/5, ZZ3v *marg*; *A niechay narodowie wždy półtronni znaią/ Iż POLACY nie Geśi/ iż swoy ięzyk máiá. RejFig* Ee4, Aa; *RejZwierz* A2b; *BibRadz I* *5, *Gen* 10/5, *Act* 1/19; II 120v *marg*; *OrzRozm* P4; *BielKron* 7v [2 r.], 54v, 248v, 315v, 334, 338 (23); *Mącz* 23b, 84c; *OrzQuin* O4v; *SienLek* 195; *GórnDworz* A2, F2v, F4v, F5, F6v, F8 {11}; *GrzepGeom* B3v; *RejPos* A3v, A6 [2 r.], 205v, 287v; *BiałKat* 243v; *RejZwierc* A3 [2 r.], A4v, 210; *BielSpr* 50, 50v, 60; *RejPosWstaw* [143³]; *BudBib* B, B3, B3v, B4v, B4v *marg*, Cv (8); *BudBib Kaw* A3v; *Strum* A4v; *BudNT przedm* c2v, c6, cβv, dv; *CzechRozm* 16v, 125v, 127, 127v, 128, 197; *ModrzBaz Bud* ¶5, ¶5v [2 r.]; *SkarJedn* 154, 173, 361, 362, 364, 381; *CIEplice ięzykiem náłzym przeto łá názwáné/ iż z meatów ziemnych idác/ páre cieplá z siebie wypułzczaią Oczko* 1, A4v, 6, 13v, 23v; *KochPs* 36; *SkarŻyw* A2, 195, 310, 362, 509; *StryjKron* 46, 94; *CzechEp* 235, [414]; *KlonŻal* B4; *GórnRozm* B2 [2 r.]; *GostGospSieb* +2v; *ták iż názwano onę rolá (marg) włańnym. G. (-) ich ięzykiem [lingua eorum]/ Hácelandá/ to iest/ rola krwi. WujNT Act* 1/19, *przedm* 1, 11, 21, 27, s. 196 (9); *JanNKar* C2v, C3v, C4, C4v [2 r.], D (9); *PowodPr* 50; *Bo Márchionów vrząd iest, pográniczná obronę dżierzeń: y ztąd ie Marchiones ięzykiem śwym zowá, co gránice łtrzedz winni. SarnStat* 131; *VotSzl* A4v; *CiekPotr* 3; *CiekPotrŚredz*)?(4v; *Iest rybá trefna rzeczona Nautilus [...]* A náłzym Polłkim moželz iá ięzykiem/ Zwác żeglarzykiem. *KlonFlis* E3v.

W połączeniu z nazwą języka [w tym: język angielski, arabski (6), bośniński, bułgarski (3), chaldejski (kaldejski) (7), chaszdymski (kaszdymski) (2), chorwacki, czeski (6), duński, egip(t)ski (3), estoński, etiopski, francuski (3), gotski, grecki (112), (h)ewrejski (ebrejski, hywrejski) (18), hiszpański (5),

indyjski (7), inflandzki, letonski, litewski (2), łacinski (136), macedoński, niemiecki (24), nordwejski, ormiański (2), perski, polski (104), racki, ruski (6), rzymski (4), saski (2), scyt(y)ski (2), serbski, słowieński (słow(i)ański, sławeński, sławacki, sławański) (69), syryjski (6), szwedzki, tatarski (16), turecki (4), tuszkański (2), wałaski, węgierski (2), włoski (14), wołoski (2), żmodzki (3), żydowski (59)] (641): *OpecŻyw* 118v, 139v [3 r.]; Then lysth syazyku Arabskyego, yełth przelozon. Na polsky *MetrKor* 38/321; *FalZioł* +2 [2 r.], I 37a, 38c, I46d, IV 11, 53a; Począwfyz od pierwego kościoła krzefcijanfkiego: telko tym tho Słowieńfkim ięzykiem Mfza bywa dopułzczona *FalZiołUng* V 119; *BielŻyw* nlb 5; Ale matka iego była greczka, przetoż y Greczkie y Scitfkie ięzyki vmiał. *BielŻyw* 21 [2 r.], 91 [2 r.]; *GlabGad* A3; Ięzyk Turecłki ieden z Tatarłkim. *MiechGlab* **v, **2v, **5v, 45, 51 (12); *RejPs* 175; *RejFóz* M2 [2 r.]; *LibLeg* 11/159; Iuż dzis ynaczyey nauczaia/ Od pana Boga poczinaia. Ktori racził swoiey lałzki/ Otworzić nam ięzyk polłki. Ktorim kxiąłki wydawaia *SeklKat* A4, X4; *RejKupSekl* 5v [2 r.]; á pátrząc zá onę rzekę vyrzeli troie ludzi/ ktorich kazał Alexander pytać Indiyskim ięzykiem ktorzyby byli. *HistAl* I4, H5, H7, I2v, L3, [3 r.] (10); *MurzHist* A2 [2 r.], A3, A3v; *MurzNT kt* [3 r.], k. 1 marg [3 r.], *Matth* 9 arg, 10/6, k. 86 marg; *MurzNTSekl* A2; *MurzOrt* B [2 r.]; *KromRozm II* k2v; *GliczKsiąż* A4v [2 r.], K3, L2v; *LubPs* 99v; *GroicPorz* A3, A3v [2 r.], A4, Bv, B4v (9); *GroicPorzRej* c3v; *KrowObr* 3v, 68 [2 r.], 15Iv [2 r.], 198 [3 r.], Rr2; *RejWiz* A4v, 66; I przemienił imię iego/ á názwał go ięzykiem Egipłłkim [*lingua Aegyptiaca*]/ Zbáwicielem fwiátá. *Leop Gen* 41/45, kt, *A3v, 22/2; *RejFig* Aa; Mow prósimy do nas flug twych ięzykiem Syriyłkim gdyż gi rozumiemy *BibRadz Is* 36/11, kt [4 r.], I *2 [2 r.], *4v, *5, 1 marg, *Dan* 1/4; *BibRadzBaz* ktv; *OrzRozm* P2; W they źiemi cztery ięzyki/ Ifláneki/ Ełtońłki/ Lettońłki/ Kuronow *BielKron* 291v, 7v, 128v, 150v, 199v, 201v (120); *KwiatKsiąż kt*, E4 [2 r.]; Semita, Sciefzka/ drożysko/ chodnik z czeskiego yeziká. *Mącz* 382a, 23b, 44d, 51d, 77b, 101b (37); *MączKoch* nlb 12; *MączLub* nlb 14; *OrzQuin* A2, O4v [3 r.], O4v marg [2 r.]; *SarnUzn* B3, B6v, C7v, D2v; Vdałem/ fye był ná to/ zem w Polłkim ięzyku chćiał ták wiele źioł miánowác/ ilé ich Niemcy fásiedzi náłzy w ięzyku Twym miánuia *SienLek* 195, 34v, 57, Vvv2v; *LeovPrzep kt* [3 r.]; *RejAp* AA4, 60, 74, 94, 121v; *GórnDworz* By, B2, B4v, B5, F2 (24); *GrzepGeom* Dv, D2, N2v; KROYNIKA/ álbo POSTILLA/ Poilłkim ięzykiem á prołtym wykłádem/ [...] krotko vczyniona *RejPos kt*, A3, A6, 141, 205, 243; *BiałKat* 56, 288v [2 r.], 348v; *KwiatOpis* A2v; *HistLan kt*; *KuczbKat* 1 [2 r.]; *RejZwierc* A4v, 2v, 8, 13v [4 r.], 141 (12); *BielSpr* 28v, 51v; Tenże Kościoł z Lácińłkiego ięzyká Święty ieft/ to ieft mocny/ niezwyćiężony *WujJud* 133; *BudBib* 2.Par 36/10, *Prov* 14/1, k. 379 marg, 431v marg, *Dan* 1/4 (19); stąd to łobie obiecuie/ iż ten początek móy pińania w théy fpráwie ięzykiem Polłkim nie bęđzie w. m. niewđzięcznym. *Strum* B, A4v; *BiałKaz* I3v [4 r.]; *BudNT przedm* c [3 r.], cv, c2, c2v [2 r.], c3 (14); *StryjWjaz* C4; *CzechRozm* 127v, 129, 134, 157, 196v (24); *KarnNap kt*; *ModrzBaz kt*, 16v, 131v; *ModrzBazBud* ¶5, ¶5v, ¶6 [2 r.]; *SkarJedn* 173, 216 [4 r.], 283, 302, 357, 360 [3 r.] (28); *KochOdpr* A2; które to Ducie/ złácinłkiego/ álbo wlołłkiego ięzyká/ nic inłzego nie ieft/ iedno ftrumiéń do głowy przypráwióny *Oczko* 15v, A4v, 15v; *SkarŻyw* 46 [2 r.], 74, 142, 195, 583 (13); ktory [zamek] Fogelgefang Niemieckim ięzykiem od fpiewánia ptakow przewáli *StryjKron* 295, 46, 95 [3 r.], 160, 295, 355 (28); Hebreylłkiego ięzyká Profelłor w Páryżu. *CzechEp* 264, 226, 267, 306, 307 (12); *NiemObr* 160 [2 r.]; *KlonŻal* D2v; *ReszPrz* 69; *GórnRozm* B2 [2 r.], B2v, F3; *Paprup* Dv; *GórnTroas*

5 [7 r.]; *LatHar* 7 marg, 24, 37 marg, 78, 317 (12); Graecki y Zydowski język wiele pomagają do wyrozumienia własności mow piśmá S. *WujNT przedm* 19, 5, s. 7 marg, *Matth* 19/11, s. 310, 616 [2 r.] (28); *JanNKar* A3v, B4v, C [2 r.], Cv, C2 [2 r.] (31); obiecádllem moim kázzdy na świecie język wypifáć sie mozze i wymówiê. *Bvlgárki/ Sllowańŕki język/ Tvrecki/ Ormiáńŕki/ Niemiecki/ Llácińŕki/ i inlfe/ Tátárŕki ná oftátek wypifáć/ i wymówiê dobre sie mozze. JanNKarGórn* D4, D4 [7 r.]; *JanNKarKoch* F2v, F4; *JanNKarOrz* F3; A Polakom językiem Polŕkim naprzyŕtoyniéy iest w téy mierze philozophowáć. *SarnStat* *4, 58, 59, 751, 1224 [3 r.], 1272 (21); *SkarKaz* 81a; *VotSzl* A4v; *GoslCast* 5 [2 r.]; *SkarKazSej* 673b marg, 679b; *KlonFlis* E3v.

W charakterystycznych połączeniach: [jakimś] językiem chwalić (2), czytać (6), filozofować, lżyć, mianować (3), odpowiedzieć (3), odprawować (4), pisać (3), pozdrawiać (2), (s)pytać (3), śpiewać (2), upominać (3), wołać (3), wyrozumieć, żałować (2); [jakiegoś] języka rozmilować się, używać (używanie) (9), zajrzeć; [w jakimś] języku mianować, wydać (4); [jakiś] język zmienić, (z)rozumieć (5); przedniejsze języki (2), rozliczne (6), rozmaite (12), różne (8); rozmaitość języków (8), różność, (2).

Zwroty: »(być) [jakiegoś] języka [w żym: jednego języka (11), różnych języków (3)]; jeden język mieć« [szyk zmienny] (47 : 3): chocia zamek zepŕowan iest telko mury ŕtoią, wŕzakoż we wŕi iest Chłoptwo języka Słowienŕkiego. *MiechGlab* 42, 76; *SeklKat* M4v; *Leop Ez* 3/5, 6; *BibRadz Dan* 3/29, 31, I 451 marg; *BibRadzBaz* ktv; Polacy námawiáli Czechy áby Iágiełlá wŕzieli á niè Niemcá/ ponieważ nie iesth náŕzego języká. *BielKron* 303v; [na wyspie Ameryka] iedzą bez miáry ták we dnie iáko y w nocy/ walczą s sobá s thymi co inego języká/ z łukow ŕtrzeláią ná ŕię *BielKron* 461v, 195 [2 r.], 291, 304, 354, 438v (22); *GrzegRózn* I3; *Mącz* 241c, 475b; *MączLub* n1b 41; *OrzQuin* O4v; *BielSpr* 60; *ModrzBaz* 114; *SkarJedn* 218, 224, 362, 377; *SkarŻyw* 545; A Iazigowiè álbo Iazwingowie/ icdnego z Litwą języká/ iáko niktory Hiŕtorikowie twierdzą *StryjKron* 205, 100, 115, 577 [2 r.]; *CzechEp* 264, [414]; Barbari – Grubi ludzie, a obcego iezika. *Calep* 124a; *KochCz* B [2 r.].

»(być) w języku biegły; w językaeh biegłość« [szyk zmienny] (7 : 2): A izby dobrze mowił/ á w yęzyku łácińŕkim byegłym był/ kilko lat áby thám zetrwał potrzebá tego. *GliczKsiqz* L2v; On człowiek wieczney pámièci godny/ ŕwièty/ á biegły w Greckim języku/ wykłáda to *Perŕonaliter*/ to iest wzglèdem perŕony. *SarnUzn* B6v; *BudBib* Bv [2 r.]; Dziwuią sie też náŕzych w językach biegłóŕci/ Y w Łácińŕkiey wymowie wŕzytkich beŕpiecznoŕci. *StryjWjaz* A4; *StryjKron* 682; *WujNT przedm* 5, s. 431; *SarnStat* B6v.

»być [jakiegoś] języka (nie) ŕwiadom(y) (a. [ktoś] języków ŕwiadomy)« (5): Ale mądry/ bywáły/ y języków ŕwiadomy/ łam przes ŕię temu ŕnádny rozłádek dáć może *StryjKron* 95; *CzechRozm* 125v; *BudNT* Ii6; Bo iz ŕłowem/ ábo ráczey mowá/ názywa Ian onè obietnicè/ tedy ŕię ten temu dziwowáć nie może/ kto ŕwiadom iest języká Hebrejŕkiego *CzechEp* 306; *WujNT przedm* 20.

»(być) uczony w [jakimś] języku, [jakiegoś] języka« [szyk zmienny] (13 : 1): *BielŻyw* 91; ktorzyby [młodzieniaszki] ŕię zgodzili ku ŕlúzbie ná krolewŕkim dworze/ á izby byli vczeni piśmá y języká Káldeyŕkiego [ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum] *BibRadz Dan* 1/4; *BielKron* 143v, 150v, 167, 168, 170 (7); Grammaticus, Grámmátyk/ to yeŕt /miŕŕs náucziciel który dobrze vczony yeŕt w którym yęzyku/ ták yż moze ynŕze vczić *Mącz* 148b; *BudBib* C2; Bo był [Stanisław Murzynowski]

młodzieniec nie ledáiáko więzyku Greckiem vczony/ acz po polku grubo mowił y pifał *BudNT przedm c2v*; *SkarJedn 323*; *CzechEp 157*.

»języka [jakiegoś] się jąc« (2): Literas Graecas avide arripere, Chutliwie fie Greckiego yęzyká yąc. *Mącz 346b*; *JanNKar B4*.

»(na)uczyć (się) języka« [szyk zmienny] (17): *BielKron 388v, 441v*; Ktory Laćinłkiego ięzyka w podłtarzałości/ á Greckiego zaprawdę iuz w łtarości nauczył fie *KwiatKsiąż E4*; Imbuo literis Graeci, Uczę greckiego yęzyku *Mącz 165d, 119d, 311c, 423b*; *SarnUzn D2v*; *RejAp 82*; *RejPosWstaw [41³]*; *BudBib Dan 1/4*; *BiałKaz 13v [3 r.]*; Bo włzkole y Filofofiey y infzych náuk trzebá včyć/ á napirwey ięzykow *ModrzBaz 134v*; *SkarJedn 360*; *SkarŻyw 74, 142*.

»nawyknąc [jakiegoś] języka« = przyswoić sobie obcą mowę [szyk zmienny] (3): gđziem tám miełzkál [w Damaszku] kilka miefięcy ábych ięzyká náwykl/ á obyczáie ludzkie obaczył. *BielKron 455v, 446, 462*.

»(na, -prze-) z(y)wać [jakims] językiem; wedle (z) [jakiegoś] języka (na)zwać; [jakims] językiem, [w jakimś] języku być (na)z(y)wan« = *apellare lingua Vulg, PolAnt; vocare lingua Vulg [szyk zmienny]* (34; 5; 3 : 1): Thakież Czarza fwego zowá fwym Ięzykiem Irtli xi, iakoby wolnem panem *MiechGlab 28, 45, 53, [90]*; *HistAl F, H7*; *MurzNT 86 marg*; *KromRozm II k2v*; *KromRozm III A5*; *KrowObr 3v*; Mnieć ták zowá Libertás w łaćinłkim ięzyku/ Gdyż łobye wolno żywé w świętym pokoiku. *RejWiz 66*; *Leop Gen 41/45*; *BibRadz I 1 marg, Act 1/19*; *BielKron 267, 291v, 382*; *RejAp 74, 121v*; *GrzepGeom Dv*; *RejPos 141, 195v, 243, 287v*; *BiałKat 56*; *RejZwierc 2v, 141*; *BielSpr 60*; *CzechRozm 129*; *SkarJedn 154, 173, 216*; *Oczko 6*; *StryjKron 295*; *CzechEp 301*; *GórnRozm B2*; *LatHar 726 marg*; *WujNT Act 1/19*; *JanNKar B4v, D*; *SarnStat 131, 1273*; A my náłzy in ięzykiem [pierwszy dzień po sobocie] Niedzielnym zowiemy go/ iż świeckiego dziełá zá niechawłzy/ on włzyftek Bogu y pobożności oddawác mamy. *PowodPr 50*; *KlonFlis E3v*.

»(od-, po-, roz-, s-)pis(yw)ać, (na-, o-, s-)pisan(y) (a. wpisowany) [jakims] językiem; (być) (na-)pisan(y), pisanie w [jakims] języku« [szyk zmienny] (37 : 24; 1 : 2): *LibLeg 11/159*; *OpecŻyw 139v*; *TarDuch C5v*; *KromRozm I Av*; *MurzHist A2v*; *KromRozm II cv*; [łatwiej jest sądzić] gđzie Práwo tym ięzykiem iest nápiáne/ kthore y Sędzia y łtrony práwuiące łye rozumieią. *GroicPorz B4, A3v, B4v, C2, bv, ev*; *KrowObr 68*; *RejFig Aa*; *BielKron 159v, 196v, 218v, 260 [2 r.]*, 337v; *KwiatKsiąż kt*; Soloecicmus, Poblędna/ pochybna mowá álbo pifanie w ktorymkolwiek yęzyku *Mącz 400a, 148b, 386d*; *OrzQuin A2*; *SarnUzn C7v*; muśiałem dla Aptekárzá łaćinłkim ięzykiem tákowy recept pifác *SienLek 57, 34v*; *GórnDworz A2v, Bv, B3v, F7v [2 r.]*, G4; *RejPos A3*; *RejZwierc A3, Aaa [2 r.]*; *BudBib Esth 3/12, I 379 marg*; *Strum A4v*; A do tego mię ono ciągnęło/ że Apoštołowie włzytcy (opócz Máttheulza) tym ięzykiem [greckim] pifali *BudNT przedm c3v*; *CzechRozm 83, 126v*; *KarnNap kt*; Do świętey pámięci Monárchý Zygmuntá Augułtá Krolá Polłkiego rć. do Senatu [...] y w obec do włzech ludzi Sármatłkich/ ięzykiem Łaćinłkim nápiáne *ModrzBaz kt*; Rzymiánie vłilnie prošili S. Márká: áby im to łpifał ięzykiem [!] ich/ iáko drudzy mieniá Łaćinłkim *SkarŻyw 362*; *StryjKron A3v, 288, 295*; *GórnRozm F3*; *GórnTroas 5 [2 r.]*; *WujNT przedm 41, s. 511*; w ięzyku fwym, ináčzey pifze, ináčzey czyta, y wymawia. *JanNKar C4v, B4*; *SarnStat kt 754 [2 r.]*, 1004, 1005, 1039, 1213.

»język polerować; wypolerowanie języka« (3; 1): á on [Luter] wyłożył [Pismo św. z łaciny] z wielką ochędożnością łow/ y z wypolerowaniem Niemieckiego ięzyká *BielKron* 225; PRzimćiefz [...] Ty piękne vpominki Ianá Mączynłkiego Ktore wtyin młodym łtanie wam do rąk podano Aby ięzyk Słowieńłki tym polerowano *Mącz Lub nlb* 14; *RejAp* [Ff5]; *JanNKar* C2v.

bibl. »po- (za-)mieszać języki; po-(za-)mieszanie językow« = *confundere linguam PolAnt* [szyk zmienny] (7; 6): Nuż tedy łtąpmy/ á pomiełzaymy tám ięzyki [!] ich/ áby ieden drugiego niezrozumiał. *BibRadz Gen* 11/7, *Gen 11 arg*, 11/9; Pomiełzanie ięzykow przy budowaniu wieże Babel. *GrzegRóżn* Hv, A2v, Hv, H2; *SarnUzn* B; *WujJud* 4v; po zámiełzaniu ięzykow v Babel Wieże/ napierwłzy był ięzyk Chaldeyłki y Hebreylki álbo Zydowłki *StryjKron* 94, 91; *CzechEp* 261; *KołakSzczęł* C3.

»(z (jednego, obcego *itp.*) języka) na (w) [jakił] język przełóżyć (*a.* wyłóżyć, *a.* tłumaczyć, *a.* wyłkłada się, *a.* przekłádanie *itp.*); [jakimł] językiem wyłkłada się (*a.* przełózon *itp.*)« = *in aliam linguam vertere a. transferre akraducere, reddere, interpretari, vertere; interpretatio Mącz* [szyk zmienny] (96; 5): *MetrKor* 38/321; LEw z gręcłkiego ięzyka wyłkłada łie iakoby krol albo kxiążę *FalZioł* IV 1b, I 37a, V 51v; *RejKupSekl* 6; *MurzNT kt* [2 r.]; *LubPs* ggv; *KrowObr* 68; *Leop kt*, *A3v; *BibRadz kt*, I *2, *4v [3 r.]; *OrzRozm* P4; *BielKron kt*, 128v, 147v, 168, 183, 199 (8); Interpretatio, Wyłkład/ tłumáczenie/ przełózenie z yednego yeziká ná drugi. *Mącz* 173a, 97a, 124c [2 r.], 140c, 172d, 486a (14); *LeovPrzep kt*; o Ianie Hufie powiedáli/ Czo łie Polłkim ięzykiem Gęłią wyłkłada/ iż mowłł *RejAp* 94; *GórnDworz* F2v, F5; *RejPos* 33v; bo Chryłtus przetłumacza łye ná náłz ięzyk pomázaniec *BiałKat* 243v, 288v; Biblia. To ielt/ káięgi łtárego y nowego przymierza/ z nowu z ięzyká Ebreyłkiego/ Grecłkiego y Łacińłkiego/ ná Polłki przełózone. *BudBib kt* B4v [3 r], C2v; *BudBibKaw* A2 [2 r.]; *KuczbKat* 1; *RejZwierc* 8; *BielSpr* 28v; WSzytcy połpolicie zdawná Autorowie/ ktorzi álbo co znowu piłzą/ álbo z ięzyká na drugi ięzyk przekłádáią/ zwykli prace łwe [...] wytokich łtanow Pánom/ á zwłálzczá dobrodzieiom łwym/ ábo wđdv przyiacielom offiárowác *BudNT przedm*, a2, a2, b5, b6v, c [2 r.], c6 (10); *CzechRozm* 125v [3 r.], 127v [2 r.]; Prace iego/ to ielt księgi/ ná łwe ięzyki tłumáczą *ModrzBazBud* ¶5; Ale áby to káždy rozumiał/ zchećią to ná náłz ięzyk włalnie przełózę *ModrzBazBud* ¶5v, ¶6; *SkarJedn* 172, 360, 381; vdałem łie ná wyłózenie żywotow łwiętych Bożych w ięzyk náłz Polłki. *SkarŻyw* A2, kt, 47, 119, 257, 457; *StryjKron* 288; *CzechEp* 226; *ReszPrz* 69; *GórnRozm* B2v; *LatHar* +4v, 178 marg; od kilkunałcie lat pilnie nas o to prołili [...] ábyłmy włzytkę Biblią znowu ná náłz ięzyk Polłki przełózyli. *WujNT przedm* 1, 2, 3 [2 r.], 9, 21, 27 (9); *SarnStat* 57, 59, 863.

bibl. »rozdzielić języki; rozdział, rozdzielenie języków; rozdzielone są języki« (2; 2 : 1; 1): *TarDuch* A4v; *LubPs* O; O wieży Babel á rozdzyczeniu ięzykow. *BielKron* 7, 7v marg, L1112v; *WujJud* 132v.

»[kogoł] na rozłiczne języki rozdzielić« = *wprowadzić różnice pogłdów, rozłam* (1): ták téz ninieylzé Kácérze/ ná rozłiczne ięzyki rozdzielił/ y ná rozmaíte łekty rołprółzył *OrzQuin* 14.

»umieć język; w języku umiejętny; (nie)umiejętność ięzyka, umiejący język« [szyk zmienny] (41, 4; 4 : 1): *OpecŻyw* 28; *BielŻyw* 21; *MiechGlab* 87; *LibMal* 1548/ 144v; *MurzHist* A3; *GroicPorz* A4; *BibRadz* *4v, *5v; [cesarz Zygmunt] Był człowiek vczony/ vrodziwy/ ięzykow wiele vmiał *BielKron* 188, 27, 46v, 159v, 162v, 183 (15); Pentaglottus latine quincus linquis, Pięć yezików vmieyący.

Mącz 290a, 23b, 25a, 194b, 194c, 270d (10); *RejZwierc* 274v; Iędrzey Opálinfki człowiek cnotliwy/ mądry/ y w ięzykách vmieiętny *BiałKaz* I4, I3, I3v; *BudNT przedm* a4v, c2; *CzechRozm* 51; A co więcey/ iż fię Cefárzem Rzymfkim pilzelz/ á Rzymfkiego ięzyká nieumiełz. *SkarJedn* 216, 361, 362; *Oczko* 11v; iam Greczyn/ mnieyfiąc pomoc prze nieumieiętność ięzyká dáć mogę *SkarŻyw* 353; *CzechEp* 267; *WujNT* 504; *KmitaSpit* A4; *PowodPr* 8.

»języka używać, używanie« (1 : 1): Wfzákże ci wfzytcy fwego ięzyká przyrodzonego/ miedzy obcym narodem będąc/ vzywáią. *BielKron* 338; *WujJud* 182.

»(wy-)mówić (a. mawiać, a. rzec, a. powiedzieć), mówiący [jakimś] językiem; mówić w [jakimś] języku; mówienie [jakiegoś] języka, [jakimś] językiem; [jakimś] ięzykiem dać mowę« [szyk zmienny] (95 : 12; 1; 1 : 1; 1): *OpecŻyw* 173, 175v [2 r.], 176; *PatKaz III* 147v; O adonay/ mówiłem w ięzyku moim [*Locutus sum in lingua mea Vulg Ps* 38/5] wiadomy vcziń mi panie koniec moy. *TarDuch* E3; *RejRozpr* P; był tám ná morzu ieden wyfep w kthorym flyfzeli ludzi mowiącze Greckim ięzykiem *HistAl* M4v, N3v; *LubPs* Q3; *GroicPorz* i2v [2 r.], 13v [2 r.]; *KrowObr* 82, 198; *Leop Ps* 38/5, *Is* 28/11, *Act* 22/2 1.*Cor* 14/39, k. ZZ3v; *BibRadz Gen* 11/6, *Is* 36/11, *Neh* 13/24; *OrzRozm* P2; Ludzie w Medyey/ Perlyey/ Wárryey/ Báktryey iednym práwie ięzykiem mowią/ to ielt Tureckim. *BielKron* 268, 7v, 139, 192v, 231v, 291v (21); *Mącz* 84o; ábowiem náłz Polak/ by iedno kęs z domu wyiechał/ wnet niechce ináčzey mówić iedno tym ięzykiem gdzie trofzkę zmiefzkał/ iefli był we Włofzech/ tho zá káżdym fłowem *Signor GórnDworz* F2, F2; Iż ielt więtfzy pożytek powiedzieć pięć fłow tym ięzykiem ktoremuby ludzie zrozumieli/ niżli pięć tyfięcy ktoremuby nie zrozumieli. *RejPos* A6v, A6v, 140, 140v, 205v; *BielSpr* 51v; Niemogą tego wymówić y wyfłowić Angelfkie y ludzkie ięzyki *WujJudConf* 243; *RejPosWstaw* [143³] [2 r.]; *BudBib* 2.*Mach* 7/8; *BiałKaz* I3v; *BudNT* 1.*Cor* 12/30, 13/2, 14/39; *CzechRozm* 16v, 127, 127v, 182v [2 r.], 186, 189v; *ModrzBazBud* ¶5v; Ieden Doktor Kátolicki ná wfchod fłoińcá/ drugi ná zachod: á obádwá też mowią roznemi ięzyki/ nigdy fię nie znawfzy áni zmowiwfzy, *SkarJedn* 18, A4, 362; *Oczko* 23v; *SkarŻyw* 310; *StryjKron* 105, 160; y tákli do ludu ládá co trzy po trzy obcym ięzykiem mowali? *CzechEp* 362; Trilinguis – Trzemi iezikami mowiąci. *Calep* 1086b; *KochCz* B; W imię moię czárty będą wyrzucáć: nowemi ięzykami będą mowić [*linguis loquentur novis*] *WujNT Mar* 16/17 [*przekład tego samego tekstu OpecŻyw* 173, *KrowObr* 82, *CzechRozm* 189, *SkarKaz* 240], *Act* 2/4, 6, s. 68, 399, 1.*Cor* 12/30 (27); Bo kiedy ięzykami róznemi mowali/ Infzy to rozumieli/ iżby fię popili. *SiebRozmyśl* K3, L; *SkarKaz* 240.

»(wy)sławi(a)ć językami, języki« [szyk 2 : 1] (2 : 1): *SkarŻyw* 583; Wyfławiáli rozlicznemi ięzykami Apoštołowie/ Alleluia. *LatHar* 366; *PaxLiz* A3.

»zwać wedle [jakiegoś] języka; języki zwali« (1 : 1): *CzechEp* 301; A nákoniec wfzytki ięzyki y pińmá zwáli ie miálftem fwiętyym/ miálftem vwielbionym *RejPos* 195v.

Wyrażenia: »język anjelski« = *lingua angelica Vulg* [szyk 5 : 2] (7): *PatKaz II* 25v; *PatKaz III* 147v; By kto yęzyki człowyeczymi/ y też Anyelfkimi mowił [...] nic mu to nye pomoże. *KromRozm I* O4; *WujJudConf* 243; *BudNT* 1.*Cor* 13/2[1]; *WujNT* 1.*Cor* 13/1; ftan niefzczeńny człowieká grzełznego ielt ták bárzo mizerny/ [...] że go żaden ięzyk áni Angelfki wyfłowić nie może *WysKaz* 22.

»cudzy (a. nieznamy, a. niezrozumiały, a. obcy itp.) język« = *alia a. ignota lingua Vulg* [szyk 29 : 3] (32): *FalZiołUng* V 119v; *MurzHist* A3; *GroicPorz* i2v [3 r.], I3v [2 r.]; *Leop Ez* 3/5, 6;

Zadnego ná świecie ięzyká między ludźmi niemáľz/ ktoryby foremności fwey przyrodzoney vtráćić niemušiał w cudzym ięzyku *OrzRozm* P2; Niema ľie co podobáć/ kiedy kto máiąc fwe włofne Polłkie fłowo/ zárzućiwšy ono/ požycza ná iego mieyfce s cudzego ięzyká *GórnDworz* F2v; *WujJud* 182; *WujJudConf* 182; *CzechRozm* 125v [3 r.], 127v, 182v; *CzechEp* 362; *Calep* 124a; Ale w košćiele wolę pięć fłow według wyrozumienia niego powiedźieć ábych y drugie náuczyl: niźeli dźiesięć tyšięcy fłow obcym ięzykiem. *WujNT* 1.Cor 14/19, 1.Cor 14/11, 21, s. 614, 615 [3 r.] (11); *SkarKaz* 517a.

»ćwiczenie języka; w języku ćwiczony« [szyk 2 : 1] (2 : 1); *RejFig* Aa; ktorzyby [...] mištrzom fzkolnym/ ábo náuczánien/ ábo dyšputowánien/ ábo ięzyká y piłmá Láćińfkiego ćwiczenien/ pomagáli [*vel stylum formando iuarent*] *ModrzBaz* 131v; *SkarJedn* 381.

bibl. »dar językow« (3): Pokázuie iż dar ięzykow/ ieft podlefyzy niźli dar prorocwá/ to ieft wykłádánia piłmá y náuki. *WujNT* 611, 615 [2 r.].

peryfr. »język krzešćijański« = *chrzešćijanin* (1): á wšelky ięzik krzešćiańfki wyznawa páná Iešu Chrišta być odkupićiela y zbawycićiela našzego *SeklKat* E4.

»lekarfki [= *kojący*] język« (1): Lecz Pan Bog vřt onych złotyeh y lekarfkiego ięzyká/ ktory wiele ran ludzkich vzdrowić miał/ zamknáć niechćiał. *SkarŻyw* 371.

»język ludzki, człowieczy« = *lingua hominum PolAnt* [szyk 11 : 6] (12 : 5); *PatKaz III* 147v; *KromRozm I* 04; *KromRozm II* g4v; I ktoz wšdy wyłáwić moze tu Páńfkie moźności/ Ięzyk ludzki nie moze być thakiey obfitošći *LubPs* Y2, Rv marg; *Leop* Wv; *BibRadz I* *3; *RejPos* 298; *HistLan* F6; chociaź wyfoka ieft źiemią y niebo wyfokie/ iednák fłyfyzy Pan Bog ięzyk człowieczy. *KuczbKat* 356; *RejZwierc* 215; *WujJudConf* 243; *BudNT* 1.Cor 13/1; *Phil* G3; *GrabowSet* Kv; *WujNT* 1.Dor 13/1; *SkarKaz* 122a.

»język pospolity« = *język ogólu; lingua trivialis Mącz* [szyk 7 : 2] (9): řtáďze máľz iż Wandali Szwabi/ Burgundi poľzli z kroleřthwa ziemie polłkiey, [...] ieden ięzik polłki poľpolty [!] máiaćz. *MiechGlab* 49; *Mącz* 466a; *WujJudConf* 183; *SkarŻyw* 257; przetoź Páweł każe áby ták rozmowy/ iáko y te nowe piešni przy rozmowách/ bywály ięzykiem poľpolutym ktoremuby ludzie rozumieli *WujNT* 615, *przedm* 3, s. 614 marg, 616, Zzzzz2.

»język przyrodzony« = *mowa ojczysta; vox patria Vulg* [szyk 11 : 5] (16); *GroicPorz* A3v; *BibRadz I* *4v [3 r.], *5; *BielKron* 338; *Mącz* 485b; A ieřli mu rzeczeřz/ žeby fwym ięzykiem mowił/ to powieđa/ iż zápomniáľ/ ábo že mu ľie przyrodzony ięzyk prawdźiwie gruby widzi *GórnDworz* F2; *RejPos* 3; *RejPosWstaw* [143³]; [Marcin Luter] ięzyk fwoy przyrodzony (pewnie wynáydowanien niezwyčajnyeh fłow) wielce rozłzyrzył. *BudBib* B4v, 2.Mach 7/8, 21; *JanNKar* B3, C, C2v.

»język społeczny« (1): iáko to ieft wdzyęcźna modlitwá v Páná tego/ gdy zbor iego [...] řpołeczneni y iednořtáyneni ięzyki wołáia do Páná fwoiego *RejPos* 213.

»šmiertelny język« (1): Y ktoz moze to twoie poćiechy wyřłowić/ A šmiertelnym ięzykiem kiedy o tym mówić? *SiebRozmyřl* L.

»włašność języka« *idioma, linguarum species Mącz* (19): Graecismus, Włašność języku greckiego. *Mącz* 148b, 84c, 164c; Bom naprzod rzadko włašności ięzyká Ebreyfkie⁸⁰ y Greckie⁸⁰ (co vczeni Ebraiřmámi á Helleniřmámi zowá) zořtáwowaľ *BudNT przedm* d; *CzechRozm* 15, 16v [2 r.] 17, 50v,

62v (12); *CzechEp* 300; tak też zátym máią pewne litery dwoie, álbo znáki, którými wyrażáią onę włańność przyrodzoną ięzyká fwoiégo. *JanNKar* C3v; *SkarKaz* 81b.

»własny język« = *mowa ojczysta, rodzinna; materna a. vernacula lingua, patrius sermo* *Mącz; lingua sua Vulg* [szyk 14 : 7] (21): *FalZioł* + 2v; Przeto gdzie godny Pifarz być niemoże/ lepiej ieft áby wśytki íprawy Sądowe y zapify/ wyrozumnym włańnym Ięzykiem piáne były *GroicPorz* ev, A3v, B3v; *KrowObr* 198; *BibRadz Act* 1/19; *BielKron* 294, 448v; *Mącz* 211a, 283d, 485b; *WujJud* 182v; wśákże poľpolite Modlitwy we Zborzech Swiętych ięzykiem włańnym á poľpolitym máią być czynione/ żeby od wśzech były wyrozumiáne *WujJudConf* 183; *ModrzBazBud* ¶ 6v; *Oczko* 11 v; *GórnRozm F* 3; *WujNT Act* 2/6; *JanNKar* D, D2v, D3; *VotSzl* A4v.

»wniesiony, wsobiony język« (1 : 1): *Insiticius et inductus sermo, cui patrius opponitur, Wfobiony/ Wnieśiony yęzyk. Mącz* 387b.

»(nie)rozumny (a. (nie)wyrozumny), rozumiany język; (z)rozumieć język« [szyk 9 : 7] (8 : 1; 7): ten Sąd wielki/ iáko y inne Sądy/ íchyliwśy íye wśyścy zá Stołem/ poľzeptem gáią/ iż żaden tego nieśłyśy. A ná niektórych też mieyścách/ ácz głośem/ ále nie wyrozumnem Ięzykiem *GroicPorz* i2v, i2v, i3, kv, 13v [3 r.]; theż y S. Páweł piął do Korintow/ iáki kto ięzyk rozumie tákim mu ma być łowo Boże powiádano. *BielKron* 343, 345v; *GrzegRóżn Hv*; *OrzQuin* O4v; *GórnDworz G5v*; *RejPos* A3v, 149v; *BudNT przedm* b3; Bo rozmowy/ exhortácye ábo nápominánia/ iáko y kazánia/ máią być rozumnym ięzykiem czynione/ áby od wśytkich były rozumiáne. *WujNT* 615.

Szeregi: »język, (i, abo, też) mowa« = *lingua, sermo* *Mącz* [szyk 7 : 6] (13): Drugie możem baczyć, iż ieden ieft ięzyk y mowa tich Iuhrow którzy íą w ziemi Wuherfkiey, iako y onych którzy zořtali w Iuhrze. *MiechGlab* 60; *Leop* VVv; CZáfu onego ieden był ięzyk [!] y iednáka mowá [*unum labium et verba*] po wśytkiey ziemi. *BibRadz Gen* 11/1; *BielKron* 434; *GrzegRóżn H*; *Mącz* 194b [2 r.], 386c; Wpráwuiąc íe wtę mowę y w tę ięzyk sławny *MączLub nlb* 14; *SkarŻyw* 206, 317; *SkarKaz* 118a.

»narod, (i, a(1)bo, takéż, jako i) język« = *gens et lingua* *Vulg, PolAnt* [szyk 32 : 16] (48): *LibMal* 1548/144v; *KromRozm I* D3v; *KromRozm III* D8v, Q3; *KrowObr* 48v; *RejWiz* A5; *Leop Apoc* 13/7, 17/15; *BibRadz Iud* 3/11; iż thák ten lud wielce zebrány/ niemogł być iednego narodu álbo ięzyká/ iáko Niemcy piśzą *BielKron* 337, 336, 336v [2 r.], 337; *RejAp* 87v [2 r.], 92v, 119v, 146; był pirwey ieden ięzyk/ iáko y narod ieden Słowáński *GórnDworz* F4v, F4v; *RejPos* A3 [2 r.]; *WujJudConf* 118; *BudNT Apoc* 10/11, 13/7, 17/15; *CzechRozm* 175; *ModrzBaz* 114; y tym íobie gorne myśli czynili [*Grekowie*]: chcąc Rzymśká y Láćinśká ławę/ ktorey nie bárzo íprziáli/ záćmić: á íwego ięzyká y národu ławę podnieś. *SkarJedn* 173, 10, 18, 25 [2 r.], 203, 224 (9); wyrzucáiąc im [*Czechom*] ná oczy zdráde/ iż przeciw Polakom którzy íą z nimi iednego ięzyká y narodu zá Niemcámi walczyli. *StryjKron* 577; *CzechEp* 299; *ReszPrz* 16; *WujNT* 392, 515, *Apoc* 10/11, 13/7, 17/15; *SkarKazSej* 672b, 673b.

»(ani) język i (ani) pismo« = *lingua et littera* *Vulg, PolAnt* [szyk 14 : 5] (19): *PatKaz II* 25v; [*Król*] rozefláł lífty po wśyśtkich powiećiech kroleřtwá íwego/ iáko kthory narod íluchác ábo czythác mógl/ roznyimi ięzyki/ y pímy *Leop Est* 1/22; *BibRadz Dan* 1/4; á toć też roľkazał/ ábyś yádác do domu nieporuřzał nikogo/ áni kazál/ áni ięzykiem/ áni pímmem. *BielKron* 197; *RejPos* 4v, 84v, 162v, 168, 292 (12); *BudBib Dan* 1/4; *ModrzBaz* 131v; *WujNT* 431.

»[nie] słowem albo (a, ani) językiem« = [non] *verbo neque lingua Vulg* [szyk 6 : 1] (7): *KrowObr* 62v; Synaczkowie moi nie miłuyemy flowem thylko albo ięzykiem/ ále skutkiem y prawdziwie. *Leop 1.Ioann 3/18* [przekład tego samego tekstu *KrowObr* 62v, *RejPosWstaw* [143⁴], *ReszHoz* 117]; Discepto, Disputo, Diŕputuyę/ Rzecz yáką rozbieram/ Rozkládam/ wywodzę yęzykiém á słowy. *Mącz* 90a; *RejPos* 66v; *RejPosWstaw* [143⁴]; *ReszHoz* 117; *WujNT 1.Ioann 3/18*.

Przen: Naród (36) : A to yeŕt wthory znák koŕcyoák tego/ ktorego ŕlukamy/ iż ma być y yeŕt nye w yednym myeŕcye/ áni powyęcye/ áni w yedney álbo kilku żyeń/ áni w yednym yęzyku/ áni yednego wyeku *KromRozm III* D8v, N7v; Pánnonia teŕ wŕzytká ofiadlá bylá ná ten čás Słowieńŕkim ięzykiem/ ále pothym przez pokoy zlenieli/ gdy iá dáli pod ŕobá Tátárom poŕieŕ *BielKron* 338v; Z kádes ty/ co zá rodzaiu albo yęzyká. Respondendum, Polonus, Polak. Germanus, Niemiec. Gallus, Fráncus. *Mącz* 71a; *RejPos* A6v; Przed tym rozmáite ięzyki iednę wiáre w iednoŕci wyznawały *WujJud* 133; Dobry tedy przez ŕię ŕam rozum ieŕt/ y dobre ŕá náuki: á w którym ięzyku oné ŕá/ tám y cnoty bydź muŕzá *GórnTroas* 4; *KochCz* B2v; [Luter łacińskich, na których] wŕzyŕtkié mowy ięzyków wŕzyŕtkich [...] záładzone ŕá, niémáŕz więcy iedno dwádźieŕciá y trzy *JanNKar* B3.

W połączeniach szeregowych (24): *BibRadz Gen* 10/5, 20, 31; Oŕwieconemu pokoleniu Słowieńŕkiemu á ięzyku ich/ miłość/ pokoy/ záchowanie y pozdrowienie od nas *BielKron* 337v; *RejAp* 65v, 91v, 92v, 107v, 108v (7); *RejPos* 136; *BudBib Dan* 7/14; Cćiá y chwałá vkoronował/ y ná práwicy ŕwey ná niebieŕiech poŕádzil [...] áby go wŕzytkie ięzyki/ pokolenia y narody cćiły y iemu ŕie kłániáły *CzechRozm* 12, 124, 143v, 192, 200; *CzechEp* 239; *ReszPrz* 16; Y widzialem drugiego ánioá lecącego przez poŕzodek niebá/ máiácego Ewángeliá wieczná/ áby iá opowiedáł ŕiedzącym ná ziemi/ y wŕzelkiemu narodowi/ y pokoleniu/ y ięzykowi/ y ludowi [*sedetibus super terram et super omnem gentem et tribum et linguam et populum*] *WujNT Apoc* 14/6, *Apoc* 5/9, 7/9, 11/9.

Szereg: »narod i język« (3): opánowali [Rzymianie] wiele národow y ięzykow tego ŕwiátá. *RejAp* 108v; y wiele narodow y ięzykow bez piŕmá wiáre miáły y máiá/ zádnego piŕmá nieczytáiąc. *SkarŻyw* 364; *CzechEp* 167. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 19 r.*].

a. *Charakterystyczny dla danych osób sposób wysławiania, wyrażania się; styl; lingua Vulg* (42) : Mam cí [...] ięzyk prętki/ Poŕleŕzli mię gdzie w poŕeŕŕwie/ Spráwięć wŕzytko bárzo czerŕwie *BierEz* 03; A iż chciá obíáwić wniem ŕpráwy ŕwoie przydáł dziwná wymowę ięzykowi iego ták iż ŕie dziwowáli ktorzy byli ŕtroŕmi iego *RejPs* 154v; Aby cíe ŕzegły od niewiáŕthy zley/ y od łágodnego ięzyká [*a blanda lingua*] cudzey. *Leop Prov* 6/24, *Prov* 28/23; w ięzyku ŕzczebietliwym y wychelznánym więcy niebeŕpieczeńŕwá vkázuie ŕie. *Phil* G2; Boŕe day w mym życiu/ bym miáł čás tákowy/ Przytym dowcip / y ięzyk łágodney wymowy. *SapEpit* [B2]v.

W charakterystycznych połączeniach: język gotowy, łagodny (łagodnej wymowy) (3), prędkie (prędkość języka) (3), nierychły, szczebietliwy, wychelznany.

Zwroty: »być języka dworskiego« (1): Był tho Magiŕter artium ięzyká dworŕkiego/ Vmiáł pięknie wyćwiczyć cźłowieká młodego. *PaprpAn* A4.

»mieć gruby (a. niewygarbowany) język; grubość języka, w języku; język grubo słowa wymawiający« [szyk *zmienny*] (2; 1 : 1; 1): *GlabGad* O3; Sonare pingnae et peregrinum dicuntur rudes Poëtae, Grubo brzmieć/ nie wygarbowány yęzyk mieć. *Mącz* 402a, 265b; *GórnDworz* F2, F4v.

Wyrażenia: »język ćwiczony, uczony; język wyćwiczywać« [szyk 2 : 1] (1 : 1; 1): abowiem oŝtrzi rozum gadanie/ iezyk wyczwiczywa/ y pamięć potwierdza *KwiatKsiąż* L2v; *OrzQuin* Gv; Pan Iehowá dał mi ięzyk ćwiczony [*linguam eruditam*] ábych vmiął czáfu przyŝtoynego (*marg*) wł: Sprácowáne⁸⁰ álbo vprágnionego. (–) (mowić) słowo *BudBib Is* 50/4.

»(nie)przeŝtrony język« = (*nie*)poradny, (*nie*)wyćwiczony (2): Inexplanatus – Nie przeŝtrzonego nie wiprawnego ięzyka. *Calep* 531a; naprzód ná wŝyŝtek ŝtan duchowny/ Biŝkupy/ kápłany/ obrocił przeŝtróny ięzyk fwoy *BiałKat* 338v.

»ochotność języka« (1): Volubilitas linguae, Prętkość/ toczność/ ochotność yęzyká. *Mącz* 506d.

»słodki, nad cukier słodszy język« [szyk 4 : 2] (5 : 1): Zá nim idŝie TRZYćieŝki w lećiech dobrze mlodŝy/ A wŝdy ięzyk v niego y nád Cukier ŝlodŝy. *Prot* E; [*Leo*] czynił onym ŝlodkim ięzykiem rzecz do *Attile SkarŻyw* 317, 47, 88, 309, 484.

»śmiałość języka« (2): Znáczny zdaleká kthory mocen śmiałością ięzyka [*lingua audaci*]/ á mądry vmi ŝie wywinąć od niego. *Leop Eccli* 21/8, *Eccli* 21 arg.

»toczność języka« (1): *Mącz* 506d cf »ochotność języka«.

»własność języka« (2): Dicendi modus, Obyczáy mowienia/ záchowanie á właŝność którego yęzyka [!]. Alias stylus *Mącz* 298c; *WujJudConf* 33v.

»wolny [= wymowny] język« [szyk 2 : 2] (4): *SkarŻyw* 87, 88; Teŝ ieŝliby kto do ŝádu przyŝedŝy rzeczy fwey ŝlufznie rozpovedzić nieumiał/ álbo ięzyká nie miał wolného [*in lingua impeditus fuerit JanStat* 518] [...] tedy Sąd [...] temu proŝzácemu Prokuratorá godného powinien náznaczyć. *SarnStat* 912, 569.

»(wy)mowny język« [szyk 4 : 2] (6): Ale gdyby oyczyzná mowny ięzyk miałá/ Tákby ŝie ná ty fwoie ŝyny vŝkarzáłá. *Prot* Dv; Choćiaŝ był ięzyká wymownego bárzo/ á ŝłowá mu iáko z rzeki wodá zuŝt iego płynęły. *SkarŻyw* 117, 46, 372, 490, 536.

Szereg: »język i (albo) wymowa« (5): *BierEz* O3; *RejWiz* A4v; Są teŝ y drudzy acŝ dowćipu prętkiego/ awŝzakofz ięzyka y wymowy nierychłego *KwiatKsiąż* Kv; rozŝádek miał zdrowy/ [...] ięzyk bárzo gotowy/ y iáŝną wymowę *SkarŻyw* 317, 87.

Iron (1): Bo nie tylko Koŝcioł Konŝtántynopolŝki/ ále ŝwiát wŝyŝtek ná onym ŝlodkim ięzyku ŝzkoduie *SkarJedn* 131.

3. *Niewielki mięsień zwisający w tyle podniebienia miękkiego; języczek* (7) : Wino w ktorim wwarzyŝŝ ŝtoracŝem calamitam/ wyfurza wilkoŝci w wule/ to ieŝt ięzyka ktory bywa w podniebieniu. *FalZioł* III 29a, V 39.

Wyrażenie: *lek*. »język spadały [= niedowładny] (*a*) upadły); języka spadnienie (*a*. spadanie)« [szyk 3 : 2. (3; 2): Ięzyka ŝpadanie lecŝy *FalZioł* †5c; teŝ boleć zębow vŝmierza dŝugo thrzymany w vŝciech/ y teŝ ięzyk vpadły podnoŝi. *FalZioł* I 47c, I 33d, II 9b, V 8v.

4. *Przedmiot przypominający kształtem język* (16) :

a. *O płomykach ognia jako znaku zesłania Ducha Świątego* (15) : Takŝe Ducha ŝ. máluia w gołębicy/ álbo w ięzykach w ktorych ŝie pokázác racŝył *WujJud* 44v; *SkarKaz* 275a.

Wyrażenie: »języki ogniste; języki (*a*. językowie) jako- (by) ogień (*a*. ognia); język ogniowy« [szyk 8 : 5] (9; 3; 1): Y vkaŝáli ŝie ijm rozŝiicŝnij ięzykowie iáko ogień [*linguae tanquarm ignis Vulg Act*

2/3]/ Bo duch święty pądl na wlfytki *OpecŻyw* 175v, 175v; *TarDuch* C8v; *WróbŻółt* 28; *OrzRozm* Q3; *OrzQuin* G; *RejPos* 140v, 142, 150v; *GórnDworz* Mm6; *SkarŻyw* 363; Duch S. vkazał fię w ofobie gołębice y w ognińtych ięzykách *WujNT* 471, *Act* 2/3.

b. O zatoce morskiej (1) :

Wyrażenie: *bibl.* »język morza nasłońszego« = *Morze Martwe* (1): y ftepuie [granica] ná rownie/ y przemija ku puńocy Bethágla A wychodzenie iey ku Ięzykowi [!] morzá nasłońśfego [*linquam maris salsissimi*]/ od puńocy ná końcu Iordaná ná południe: ktory ieft gránicą iego od wřchodu. *Leop Ios* 18/19.

5. Zestawienia w funkcji nazw botanicznych (143) :

»gęsi język« = *Cichorium Intybua* L. (*Rost: cicorea, podróżnik*); *cykoria, podróżnik; endivia Mymer*¹ (1): *Endivia. Gensetzung. Gęsi ięzyk. Mymer*¹ 18.

»jeleni język« = *Phyllitis scolopendrium* (L.) *Newm.; Scolopendrium officinarum* Sw. (*Rost*); *języcznik zwyczajny z rodziny paprotkowatych; scolopendria Mymer*¹, *Mącz; scolopendrium calcifraga Mącz* (62): *Scolopendria, Hirfchenczunge. Ieleni iązik. Mymer*¹ 18v; *Ieleni ięzyk ziele flezioneę naprawia. FalZioł* [*8]; *vcziń piłuły panie aptekarzu s firopem ielenich ięzykow wldzbie dziewięć FalZioł* I 7b, I 9a, 16c, 28d, II 6c, 16c (59); *Mącz* 154c, 373c.

»koński język« = *Rumex* L. (*Rost*); *szczaw z rodziny rdestowatych; hippoglossa Mącz, Calep* (2): *Hippogloffa herba, Koński yęzyk álbo fczaw Mącz* 156c; *Calep* 483b.

»owczy język« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*); (1): *Buglossa [...]* *Altera sylvestris* *Wołowy yęzyk/ álbo owczy yęzyk/ yáko zową niektorzi. Mącz* 27d.

»psi język« = *Anchusa officinalis* L. (*Rost*); *farbownik lekarski z rodziny szorstkolistnych; cinoglossa Murm, Mymer*¹; *cynoglossos Calep* (23): *Murm* 113; *Mymer*¹ 17v; *lok tego pliego ięzyku z ocztem zmieľzany/ goij roľpadliny y krofty wft y warg. FalZioł* I 25a; *Naprzod wezmi wodki z pliego ięzyka ziela/ omocz w niey chuľthkę á przykľaday na ranę FalZioł* V 101, +3b, I 25a [6 r.], c [2 r.], II 16a, V 75 (17); *SienLek* 125v, 153v, 162; *Calep* 284a.

»psi język« = *Plantago lanceolata* L. (*Rost*); *babka lancetowata z rodziny babkowatych; arnoglossum Calep* (1): *Arnoglossum – Pľzy ięzyk, ięziczki. Calep* 97a.

»wołowy język« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*); *miodunka plamista z rodziny szorstkolistnych; buglossa Murm, Mymer*¹, *Mącz; buglossum Calep; buglossa sylvestris Mącz; euphrosynum Mącz, Calep; arida, echium, anchusa, alcibiadon Calep* (50): *Murm* 113; *Mymer*¹ 17v; *Warz Koľmaczek z biedrzeńczem [...]* *z zielem co ie zową wołowy ięzyk FalZioł* I 113d; *Na zimniczę czwartego dnia. Wodka Babczana/ [...] Lamikamieniowa/ Wołowego ięzyku/ Dębowa. FalZioł* II 14d, I 17d, 18b [3 r.], 60c, II 14b, V 69 (38); *Mącz* 27d [2 r.], 109c; *SienLek* 213; *Euphrosynum – wołowi ięzyk, álbo wielką miodunka. Calep* 378b, 50a, 68b, 94b, 141b, 348a.

»biały wołowy język« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*) [*श्यक 1 : 1*] (2): *Biały wołowy ięzyk: Echium SienLek* 207v, Xxx4.

»wołowy język czerwony« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*) (1): *Wołowy ięzyk czerwony SienLek* Xxx4.

Synonimy: **2.** *mowa*; **3.** *czopek*; **5.** »wołowy język«: »wielka miodunka«.

JW